

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ,
ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ,
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.27.06.2017.Fil.21.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ

МУХАММЕДОВА ХУЛКАР ЭЛИБОЕВНА

**ЧАРЛЬЗ ДИККЕНС АСАРЛАРИДА АЁЛ ХАРАКТЕРИ
ТИПОЛОГИЯСИ**

10.00.04 – Европа, Америка ва Австралия халқлари тили ва адабиёти

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2019

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

**Contents of dissertation abstract of doctor of philosophy (PhD) on
philological sciences**

Мухаммедова Хулкар Элибоевна

Чарльз Диккенс асарларида аёл характери типологияси.....3

Mukhammedova Khulkar Eliboevna

Typology of a woman character in Charles Dickens's novels.....25

Мухаммедова Хулкар Элибаевна

Типология женского характера в произведениях Чарльза Диккенса.....45

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works.....50

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ,
ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ,
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.27.06.2017.Fil.21.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ

МУХАММЕДОВА ХУЛКАР ЭЛИБОЕВНА

**ЧАРЛЬЗ ДИККЕНС АСАРЛАРИДА АЁЛ ХАРАКТЕРИ
ТИПОЛОГИЯСИ**

10.00.04 – Европа, Америка ва Австралия халқлари тили ва адабиёти

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2019

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В 2017.2.PhD/Fil143 рақам билан рўйхатга олинган.

Докторлик диссертацияси Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (www.tashgiv.uz) ва «ZiyoNet» Ахборот таълим порталида (www.ziynet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар: **Холбеков Мухаммаджон Нурқосимович**
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар: **Сирожиддинов Шухрат Самариддинович**
филология фанлари доктори, профессор

Бақоева Муҳаббат Қайумовна
филология фанлари доктори, профессор

Етакчи ташкилот: **Фарғона давлат университети**

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат шарқшунослик институти, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги Илмий даражалар берувчи DSc.27.06.2017.Fil.21.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2019 йил «___» _____ соат _____ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100047. Тошкент, Миробод тумани, Шахрисабз кўчаси, 25-уй. Тел: (99871) 233-45-21; факс: (99871) 233-52-24; e-mail: sharq_ilmiy@mail.ru).

Диссертация билан Тошкент давлат шарқшунослик институтининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (___ рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент, Миробод тумани, Шахрисабз кўчаси, 25 уй.Тел: (99871) 233-45-21).

Диссертация автореферати 2019 йил «___» _____ куни тарқатилди.
(2019 йил «___» _____ даги _____ рақамли реестр баённомаси).

А.М.Маннонов
Илмий даражалар берувчи Илмий
кенгаш раиси, филол.ф.д.,
профессор

Қ.П.Содиқов
Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш илмий котиби, филол. ф.д.,
профессор

Г.Х.Боқиева
Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш қошидаги илмий семинар
раиси, филол. ф.д., профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон адабиётида классицизм, маърифатчилик, романтизм ва реализм каби турли оқимлар руҳида яратилган асарларни кузатганда аёл қалби кечинмаларини таҳлил этиш муаммоси ҳеч қачон ўз долзарблигини йўқотмаган. Бугунги кун адабиётининг ушбу хусусияти адабиёт ва санъатда борлиқнинг ҳамма жиҳатлари ўз аксини топади, фақат улар битта шартга бўйсундилар, яъни, улар инсон характери ва руҳий ҳолатининг у ёки бу қиррасини очишга хизмат қилишлари билан изоҳланади. Жаҳон адабиётшунослигида аслият, услубан етук ва автобиографик адабий манба, адабий-тарихий мерос намунасидир. Жаҳон халқларининг хазиналаридан бири бўлган миллий-маданий қадриятлар, урф-одатларни акс эттирган хусусиятларни тадқиқ этиш муҳим масалалардан биридир.

Дунё адабиётшунослигида инглиз реалист ёзувчиси Чарльз Диккенс прозасига хос матн ва тил хусусиятлари, таржимада поэтик образнинг сақлаб қолиниши, рамз ва мотивларнинг роли, бола мавзуининг ёритилиши ва образ орқали инглиз маданияти, Ғарбга хос урф-одат, ҳамда викториан давр анъаналарининг хусусиятларини ўрганишга оид тадқиқотлар олиб борилмоқда. Ҳозирги жаҳон адабиётшунослигида аёл образининг ўзига хос хусусиятлари, уларнинг ижтимоий белгилари асосида таснифланиши каби масалалар устида тадқиқотлар олиб борилаётган бўлишига қарамадан характер мезонлари асосида аёл характерининг типларга ажратилиши лозим бўлган жиҳатлар мавжуд.

Кейинги йилларда Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашув жараёни, халқаро муносабатларнинг турли йўналишларида ташқи алоқаларнинг жадал суръат билан ривожланиши илмий-тадқиқот ва инновация фаолиятини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш фан ва таълим тизими олдида муҳим вазифалар қўймоқда. Республикамизда мустақиллик йилларида «дунё адабиётининг энг яхши намуналарини ўзбек тилига таржима қилиш ва чоп этиш, мумтоз ва замонавий адабиётимизнинг энг сара намуналарини хорижий тилларга ўгириш ва чет элларда тарғиб этиш тизимини яратиш»га алоҳида эътибор қаратилди¹. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтилди, чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда янги фикр, янги ғояга, инновацияга таянган давлат ютади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909 сонли «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2017 йил 13 сентябрдаги ПҚ-3271-сон «Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-3652-сон қарори. 5.04.2018 йил. www.lex.uz.

чора-тадбирлар дастури тўғрисида»ги, 2018 йил 5 апрелдаги ПҚ-3652 сонли Қарорларидаги ҳамда мавзуга оид бошқа меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда мазкур диссертация муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Диссертация тадқиқоти фан ва технологиялар тараққиётининг I. «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Чарльз Диккенс ижодида аёл характери ўрганиш масаласи хорижда кўплаб адабиётшунос олимлар томонидан ўрганилган. Жумладан, М.Слейтр, Ж.Хартли, М.Марголис, Р.Боденхаймер, К.Диккенсон, А.Исба, И.Патрисиа, Т.Клея, В.Энгус, Ш.Хилари, М.Норрис, Д.Холбрук, Д.Лэнгдел, Ш.Престон, Б.Козловски, Ж.Жон, Р.Готлиб, Ж.Фландерс, С.Жирад, Х.Шор² сингари олимлар томонидан Чарльз Диккенснинг турли ижод давларида яратилган аёл образларига тўхталишган, аммо, аёл образини бир-бирига қиёслаш орқали образнинг ўзига хос ва фарқли жиҳатлари махсус ўрганилмаган. Т.В.Анисимова, И.Л.Арманд, Т.Г.Боголепова, Е.Е. Дианова, И.В.Гредина, С.Зверова, Т.Н.Шевелева, М.Тугушева, М.В.Швачко, Т.Сильман, А.Аникин, Н.П.Михальская, М.В.Мадзигон, О.Л.Мощанская, О.Колос, С.Мансур, О.Наумова, Н.В.Осипова³ каби адабиётшунос олимлари томонидан Чарльз Диккенс ижоди бўйича тадқиқотлар олиб борилган. Аммо уларнинг илмий тадқиқотларида аёл характерининг типологиясини яратиш вазифаси қўйилмаган.

² Slater M. Dickens's Women. – London., J.M.Dent & Sons LTD., Melbourne and Toronto, 1983; Hartley J. Charles Dickens and The House of Fallen women. – London., 2008; Margolis M. Dickens's Women. –The USA, 2013; Bodenheimer R. Knowing Dickens. –Ithaca and London, Cornell University Press: 2007; Dickenson K. Ten Girls of Dickens. –The USA., Lexington: 2013; Isba A. Dickens's Women. – L.: 2011; Ingham P. Dickens, Women, and Language. – The USA: New York, 1992; Claire T. The Invisible Woman – The story of Nelly Ternan and Charles Dickens. –London., 1990; Wilson A. The World of Charles Dickens. –London., 1970; Schor H. Dickens and the Daughter of the House. –London., Cambridge: 2007; Norris M. They knew Dickens; Recollections by the friends and Family of Charles Dickens. –London., New Street Communications, LLC: 2014; Langdell D. Dickens in the 21st century. Create Space Independent Publishing Platform. –The USA., 2013; Preston Sh. Dickens and the Despised Mother; A Critical Reading of three Autobiographical Novels. –The USA., McFarland: 2014; Kozlowski B. What the Dickens? Distinctly Dickensian Words. –The USA., Running Press: 2016; John J. Dickens's Villains; Melodrama, Character, Popular Culture. –London., Oxford University Press, 2003; Gottlieb R. Great Expectations; The Sons and Daughters of Charles Dickens. –L.: Straud and Giroux: First Edition, 2012; Flanders J. The Victorian City: Everyday Life Dickens'. –L.: Thomas Dunne Books., 2014.

³ Анисимова Т.В.Творчество Диккенса 1830-40 гг. Проблема становления индивидуального писательского стиля. Дисс. канд. филол. наук. –Кросноярск, 1989; Шевелева Т.Н.Христианские мотивы в творчестве Ч.Диккенса. Автореф. дисс. канд. филол. наук. –Н.Новгород., 2004; Швачко М.В. Диккенс и сказка. Дисс. канд. фил. наук.– Казань, 1994; Дианова Е.Е. Образ Детства в английской и русской прозе XIX века. Дисс. канд. филол. наук. – М., 1996; Зверева С. Художественные средства типизации персонажей в романе «Девид Копперфилд». Автореф. дисс. канд. филол. наук.–Львов., 1955; Мощанская О.Л. Эволюция женских образов в творчестве Ч.Диккенса. –Н.Новгород., НГПУ., 2000; Колос.О.Н. Чарльз Диккенс в историко-культурном контексте Англии. Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Саранск.,2001; Тугушева М.П.Чарльз Диккенс. Очерк жизни и творчества. – М., 1979.

Чарльз Диккенс сиймоси ўзбек китобхонига «Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари» ҳамда «Катта умидлар»⁴ асарининг таржимаси билан таниш. Адибнинг ижоди бўйича бир нечта мақола эълон қилинган⁵. Мазкур ҳолат тадқиқотнинг долзарб эканлигидан далолат беради. Мазкур мавзу ўзбек адабиётшунослигида типология муаммоларининг ўрганилиши, бадиий асар поэтикаси ва ёзувчи маҳорати хусусидаги типологик яқинликлар қатор илмий ишларда, жумладан, Т.Шарипова, Ж.Шамали, К.Ризаева, Х. Лутфиддинова, Ш.Абдуллаева, О.Дусейинов олиб борган тадқиқотларда аёл характери турли адиблар ижоди мисолида ёритиб берилган⁶.

Чарльз Диккенс ижоди мамлакатимиз ва чет эл олимлари томонидан қанчалик кўп ўрганилганлигига қарамай, ундаги аёл характери алоҳида тадқиқот объекти сифатида танланиб, аёл характерининг турли типларини аниқлаш мақсадида характер мезонлари ишлаб чиқилмаган. Характернинг ўзига хос ва фарқли хусусиятлари илмий жиҳатдан типологик тадқиқ этилмаган.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг «Хорижий адабиётшуносликнинг долзарб муаммолари», «Тили ўрганилаётган мамлакатлар адабиёти» илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқ равишда олиб борилган.

Тадқиқотнинг мақсади Чарльз Диккенс асарларида аёл характери типологиясини яратиш ҳамда маданий-адабий, ижтимоий жараёнлар кесимида ёритиб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари қуйидагилардан иборат:

Чарльз Диккенс ижодий мероси асосида диккенсшунос олимларнинг айнан аёл характеридаги муаммоларни ёритган тадқиқотларини таҳлил қилиш ҳамда уларга илмий танқидий муносабат билдириш, тарихий шароит,

⁴ Диккенс Ч. Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари. –Тошкент., Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашр: 1984; Диккенс Ч. Катта умидлар.–Тошкент, Жаҳон Адабиёти ижт-й публицистик журнал: №1-4. 2015.

⁵ Холбеков М.Чарльз Диккенс. –Жиззах., 2009; Бобур Н. Диккенснинг иқроори. –Тошкент., Жаҳон адабиёти №2. - Б.187-188; Хошимова Ю. Диккенс билан бир қаторда У.М.Теккерей. –Тошкент., Жаҳон адабиёти, 2012 №7, -Б.196-197.

⁶Холбеков М. О типологическом исследовании узбекско-французских литературных связей.–Самарканд., Изд.Самгу, 1997; Мелиев С. Данте ва Навоий. Юксак фазолардаги учрашув.–Т., Жаҳон адабиёти, 1998, №2; Жўраева Ф.Ё. Типологик образларнинг қиёсий таҳлили. (Л.Н.Толстойнинг «Хожимурод» ва Х.Тўхтабоевнинг «Қасоскорнинг олтин боши» асарлари мисолида).Филол.фан.ном....автореф. –Т., НДА.. 2000; Қосимов А.А. Типологик ўхшашликлар ва ўзаро таъсирнинг адабий муаммолари (А.Сент-Экзепере ва А.Камю ижоди мисолида). Филол.фан.ном....автореф. –Т., ДДА, 2007; Шарипова Т. Женские образы в драматургии Хамза Хаким-заде Ниязи. Автореф канд. филол. наук. –Т., 1977; Шамали Ж. Образ женщины в романах узбекского писателя Айбека «Священная кровь» и «Ветер золотой долины» и египетского писателя Абдурахмана Аш-Шарави «Земля» и «Феллах» (типологический анализ). Автореф канд. филол. наук –М., 1982; Ризаева К. Некоторые приемы создания положительных образов женщин в послевоенной узбекской прозе. Автореф канд. филол. наук. -Т., 1959; Лутфиддинова Х. Ёзувчининг эстетик идеали ва аёллар образи (Ўткан кунлар ва Кеча ва кундуз романи мисолида). Автореф филол.фан.ном. –Т.,1994; Абдуллаева Ш. Алишер Навоийнинг хотин-қизлар хақидаги гуманистик фикрларига доир (Хамса асарида). Автореф филол.фан.ном. –Т., 1954; Мусина Г.Г. Историко-типологический анализ женских образов в узбекском народном эпосе. Автореф дисс. д-ра. филол. наук. – Т., 1990.

адабий муҳит ва адабий оқимлар, ижтимоий-сиёсий қарашлар фонида ёзувчи ижодининг ўзига хос қирраларини асослаш;

ёзувчи прозасида аёл характери ни очиб беришда характер критерияларини яратиш, аёл характери ни ижтимоий белгилари асосида типларни аниқлаш;

ёзувчи асарларидаги реалистик воқеаларнинг акс этиши, асардаги аёл характери ни очувчи деталларни ёритиш;

Чарльз Диккенс асарларидаги аёл характери ни қиёсий-типологик аснода характерларни қиёсий ўрганиш ва ёзувчи шахсияти ҳамда ижод эркинлиги билан боғлиқ жиҳатларни кўрсатиш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида XIX аср танқидий реализми адабиётининг йирик вакили Чарльз Диккенс асарлари ташкил қилади.

Тадқиқотнинг предмети этиб Чарльз Диккенс асарларида тасвирланган аёл характери типологияси белгиланган.

Тадқиқотнинг усуллари Тадқиқотда типологик, биографик, бадиий матн таҳлили, қиёсий-типологик методлардан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги:

Викториан инглиз адабиёти асносида аёл характери ҳозирги замон адабиёт назарияси билан боғлиқ томонлари типологик йўналишда очиб берилган;

ёзувчи прозасини қамраб олган тўрт ижод даври мобайнида яратилган асарларда аёл характерининг миллий колорити исботланган;

адиб ижодига тегишли бўлган асарларда аёл характерининг ижтимоий белгиларига асосланиб, образнинг тобелиги, фидокорлиги, маккорлиги ҳамда ўзига хос ва фарқ қилувчи хусусиятлари далилланган;

Чарльз Диккенс асарлари асосида ишлаб чиқилган характер мезонлари аёл образини типларга ажратишда татбиқ этилганлиги исботланган;

ёзувчи асарларида яратилган аёл характери типологияси қисман ўзбек асарларидаги аёл образи билан қиёсланиб, улар ўртасидаги фарқ қилувчи жиҳатлари асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

ижтимоий романлар мисолида аёл характери ни ўрганишда умумий, индивидуал ва фарқли жиҳатлари, ижодий-индивидуал услуби, образлар тизими ҳамда эпик маҳорати хусусиятларини таҳлил этиш имкониятлари кенгайтирилган;

инглиз ижтимоий прозаси аёл образини тасниф қилишда аёл характерининг турли белгилари қиёсий-типологик йўналишдаги илмий изланишлар заминиде ёритилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончилиги республика ва халқаро миқёсдаги илмий-услубий ва илмий-амалий конференция материаллари тўпламлари, ОАК рўйхатидаги журналлар ҳамда хорижий илмий журналларда чоп этилган мақолалар, хулосалар, таклиф ҳамда тавсияларнинг амалиётда

жорий этилгани, олинган натижаларнинг ваколатли ташкилотлар томонидан тасдиқланганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундан иборатки, у адабиётшуносликда юзага келган янги йўналишлар ва мавзуларнинг миллий-маданий хусусиятларини ўрганиш, уларнинг ўзбек адабиётшунослигига таъсир этаётганини аниқлаш ҳамда инглиз адабиётида яратилган асарларнинг табиатини қиёсий ўрганган ҳолда улар орасидаги мазмуний-услубий мувофиқлик ҳолатларини аниқлаш ва бадиий асар таҳлилида характер воситасида талқин этиш йўли ва имкониятларини белгилаш тўлақонли инглиз маданий хусусиятларини кўрсатиш учун илмий манба сифатида хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти олинган хулосалар ва катта кўламдаги янги адабий материаллардан «Тили ўрганилаётган мамлакатлар адабиёти тарихи», «Жаҳон адабиёти», («Қиёсий адабиётшунослик», «Адабий танқидчилик тарихи», «Адабий алоқалар» бўлимлари) «Замонавий хорижий адабиёт» фанларидан дарслик ва ўқув қўлланмалар яратиш, маъруза ва семинар машғулотларини олиб бориш, битирув малакавий ва магистрлик ишларини бажариш, шунингдек, талабалар билан ўтказиладиган дарсдан ташқари ишларда ва талабалар илмий жамияти тўғрақларда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Ҳозирги жаҳон адабиётшунослигида кечаётган инновацион жараёнларни ўрганиш бўйича олинган илмий натижалар асосида:

Чарльз Диккенс ижодида яратилган аёл образи қиёфасига хос бўлган фазилатлар, хислатлар унинг характерида ўз аксини топиши тўғрисидаги маълумотлардан Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг давлат адабиёт музейида ташкил этилган «Ўзбек ва дунё адабиётида умумбашарий мавзулар» номли экспозицияни шакллантиришда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг 2018 йил 2 апрелдаги 311255-817-сон маълумотномаси). Натижада ўқувчи ва томошабинларга инглиз маданияти ва асар таржималари ва инглиз аёл характери типлари ҳақида қимматли маълумотларга эга бўлиш имконияти яратилган;

Чарльз Диккенс ижодий мероси асосида аёл характери типологиясини яратишга оид илмий-назарий хулосалардан «Ўзбек адабиёти қиёсий адабиётшунослик аспектида: типология ва адабий таъсир» фундаментал илмий тадқиқот лойиҳасини бажаришда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг 2018 йил 2 апрелдаги 311255-817-сон маълумотномаси). Натижада аёл характериға берилган турли талқинларни таққослаш ҳамда адабиётшунослик тушунчалари тизимида тутган ўрнини белгилаш, адабий қаҳрамон типларини қиёсий адабиётшунослик нуқтаи назаридан ўрганиш бўйича манба бўлиб хизмат қилган;

Чарльз Диккенс асарларида аёл характерини очиб бериш орқали аниқланган аёл образларига оид маълумотлар Ойбек уй музейида ташкил этилган «Ойбек таржимон» бўлимини ва музейнинг илмий-ёрдамчи фондини бойитишда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Маданият вазириликнинг 2018 йил 18 июндаги 01-11-08-4239-сон маълумотномаси). Натижада Чарльз Диккенс ижодининг ўзбек адабиётида ўрганилиши, Ойбек ижоди билан таққосланиши, ўзбек ва инглиз аёл образларининг типологик қирралари, ўзбек адабиётида жаҳон адабиётининг таъсирини аниқлашга имкон берган;

Чарльз Диккенс асарларида аёл характери типларини аниқлаш, характерлар критерияларини ишлаб чиқиш масалалари, адиб асарларининг умумбашарий қиймати, бугунги ўқувчи учун муҳим бўлган жиҳатлар билан боғлиқ натижалардан «Маданият ва маърифат» телеканалдаги «Дунё адабиёти» кўрсатувининг бир қатор сонларини тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси «Маданият ва маърифат» телеканалининг 2018 йил 11 январдаги 02-16/16-сон маълумотномаси). Мазкур тадқиқот натижаларининг эфирга узатилиши мамлакатимиз аҳолисини жаҳон адабиётининг улкан намояндаси Чарльз Диккенс асарлари билан чуқурроқ таништириш, уларда тараннум этилган умуминсоний туйғуларни тарғиб этишга хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 10 та илмий-амалий анжуман ва семинарларда, жумладан, 4 та халқаро ва 8 та республика илмий-амалий конференцияларида апробациядан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуи бўйича жами 26 та илмий иш чоп этилган, жумладан, 2 та халқаро 12 та мақола Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижалари чоп этиш тавсия этилган илмий нашрларда нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловадан ташкил топган бўлиб, умумий ҳажми 162 саҳифадан иборат.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида мавзунинг далзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари, объекти ва предметлари тавсифланган. Республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилган, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқот натижаларини амалиётга жорий қилиш, нашр этилган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг «Танқидий реализм даври адабиётида аёл характери муаммосининг ўрганилиши» деб номланган биринчи бобида «Инглиз ижтимоий прозасида аёл характери тадқиқ этишда муҳим ёндашувлар» тадқиқ этилади. Европада классицизм, маърифатчилик, романтизм ва реализм каби турли оқимлар руҳида яратилган асарларни кузатганда аёл қалби кечинмаларини таҳлил этиш тобора кучайиб борганлигини кўриш мумкин. Реализм даврининг энг муҳим жиҳатни инсон характеридаги ҳамма яхши ва ёмон хусусиятларнинг асосий сабаби мавжуд шароит эканини очиб беради. Чарльз Диккенс (Charles Dickens 1812-1870) ижодида аёл образини очиб бериш, уни типологик жиҳатдан таҳлил қилиш назарий, тарихий-адабий жараёнларни ўзида қамраб олади. Чарльз Диккенс прозасида аёллар характерларини очиб беришда викториан даври анъаналари муҳим аҳамият касб этади.

Замонавий адабиётшунослик Чарльз Диккенс асарларида характерлар тизими ўзида образларни типларга ажратишда унинг белгиларини аниқлаш ва аёллар характерларини комплекс ўрганиш натижасида унинг типологиясини яратишни акс эттиради. Ёзувчи ижодида аёллар характерларини ўрганиш ва таҳлил қилиш, ўз навбатида, Англия тарихини ва инглиз диккенсшунослари қарашларини ўзида мужассамлаштиради.

Диссертациямизда ёзувчи ижодида аёл мавзусини ўрганган адабиётшунос олимларни тўртта гуруҳга бўлиш мумкин.

1. Чарльз Диккенснинг аёлга бўлган муносабатини унинг ижтимоий фаолияти асосида таҳлил қилган. Диккенсшунос Б. Мозес⁷ илк марта «Чарльз Диккенс ва унинг қаҳрамон қизлари» (Charles Dickens and His Girl Heroines) асарида ёзувчи асарларида оила, ота ва болалар муносабати масаласига тўхталган. Бу масала XX асрнинг 50-70-йилларига келиб яна Ғарб диккенсшуносларининг диққатини ўзига тортади. Бу мавзуда В.Х. Бовен, Ж.А.Банкс, А.Майкл, Д.Х.Паройсенн, А.Майкл, А.Артур, Х.Михи, В. Кетрин⁸ ўз асарларида Чарльз Диккенс ва унинг оилага бўлган муносабати масаласини таҳлил қилдилар.

2. Викториан даврининг аёл концепти масаласини тадқиқ қилган адабиётшунослар. Мазкур муаммо ҳақида дастлаб Нил Жон, Сара Стикни⁹ аёлнинг оиладаги ва ижтимоий жамиятдаги ўрни ва аёлга бўлган муносабатни кенг ёритиб берди.

Аёл концепти орқали оила муаммосини В.С.Роско, П.Томсон, Э.Лангленд, Ж.С.Милл, М.Анна¹⁰ каби инглиз олимлари таҳлил қилдилар.

⁷ Moses B. Charles Dickens and His Girl Heroines. – London: 1911.

⁸ Bowen W.H. Charles Dickens and His family.- Cambridge, 1956; Banks J.A. Feminism and Family Planning in Victorian England. - Liverpool, 1964; Michael A. The Dickens Family at Portsmouth.- Dksn, vol.1981.

⁹ Neal J. Men and Women.- Blackwood's Edinburgh Magazine, Edinburgh, vol. 16, 1824; Sarah S. The women of England. Their Social Duty and Domestic habits.-London.:1839.

¹⁰Roscoe W. C. Women.- National Review. vol.7,1858; Tomson P. The Victorian Heroine. A Changing ideal 1837-1873.- London.: 1956; Langland E. Nobody's Angels: Middle-Class Women and Domestic Ideology in Victorian Culture.– Ithaka: Cornell University Press. 1995; Mill J. S. The Subjection of Women.– Everyman's Library Ed.1869.

3. Диккенсшунос олимлар С.Глайд, Э.Латиме, К.Робсон, Т.Клайер, М.Дарби, М.Слейтер¹¹ каби ғарб олимлари Чарльз Диккенс ижодида аёлга бўлган муносабат масаласи ҳамда викториан даври инглиз аёли характерининг хусусиятларини очиб беришди.

4. Чарльз Диккенс асарларидаги болалар ва қизлар образини ижтимоий-маданий инглиз адабиёти асосида таҳлил қилган. Тадқиқотчилар А.Питер, М.Питер, М.Патрисиа, А.Малколм, М.Мириам, Д.Жон, Х.Даниел, А.Питер, Ж.Б.Жоел каби тадқиқотчиларнинг изланишларида Ғарб диккенсшунос олимларнинг муаллиф тасвирлаган қизлар образига турлича ёндашувлар кўзга ташланди.

Юқорида таъкидлаб ўтилган илмий адабиётлар ва тадқиқотлар бизга Чарльз Диккенс асарларида аёл характери мавзусида илмий тадқиқот олиб боришга имкон яратади. Гарчи Чарльз Диккенс яратган аёл образлари ҳақида кўплаб илмий асарлар ёзилган бўлса-да, аксарият қаҳрамонлар ва персонажларни таснифлаш варианты, турли типдаги аёллар характерини бир-бирига солиштириш ва унинг типологик таҳлили амалга оширилмаган.

Асарларда тасвирланган аёллар характерларининг бир-бирига боғлиқ ва уларнинг қисман бир-бирига ўхшаш томонлари мавжуд бўлиб, бу ўхшашликлар характер динамикасида кузатилади. Тадқиқотнинг асосий ёндашувида Чарльз Диккенс асарларида турли даврларда яратилган персонажлар ўртасида очик ва яширин ички алоқалар мавжудлиги натижасида умумий тенденциялар келиб чиқади. Ижтимоий вазифаларнинг ўхшашлиги сифатида асосий масала ва ечимларнинг бир-бирига ўхшашлиги кузатилади. Типологик метод воситасида айнан умумлашма модел икки томонлама ўрганиш имконини беради. Биринчиси, ёзувчи ижодидаги аёл образи хусусиятларини чуқур таҳлил қилади, иккинчиси эса, муаллиф ижодига мансуб ҳар бир характернинг сифатларини ўрганишга замин яратади.

Типологик тасниф аёлга анъанавий услубда ёндашган ҳолда аёллар характерини викториан даври ақиданинг негизи бўлган уй концепти асосида очиб беришга ёрдам беради. Викториан ақидаси аёлнинг жамиятдаги ўрни бу унинг оиласидаги ўрни ва унинг хайр-саховат кўрсатувчи феълида деб белгилайди. Шу билан бирга оила муҳити билан характерланишини кўрсатди. Бундай ҳаётдаги стереотип аёл характери бир қатор викториан даври ёзувчиларига хос бўлган оилапарварлик культининг негизини ташкил этди. Чарльз Диккенс оиланинг ажралмас қисми бўлган аёл характерини ифодалашда ишлатилган сўзлар бир тарафдан характерни очиб берса, иккинчи томондан уни типларга ажратишда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Муаллиф асарларидаги аёлларни характер жиҳатдан таснифланишини биз қуйидаги мезонлар асосида амалга оширдик:

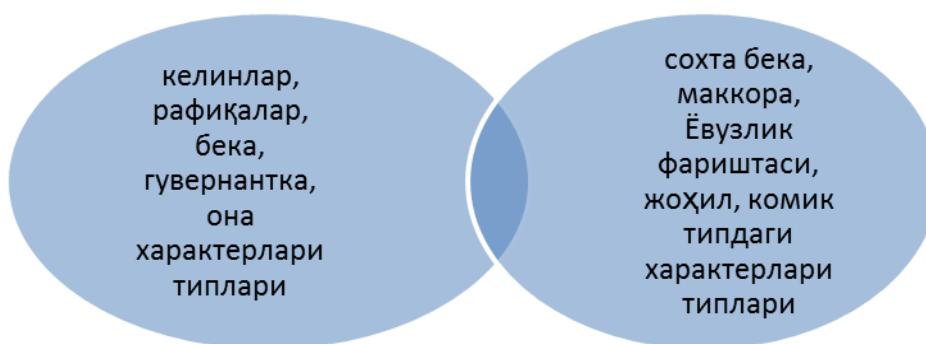
¹¹Gloyd S. Dickens and Daughter. – London: 1939; Latimer E. A Girls Recollection of Dickens's. -London: 1893; Robson K. Charles Dickens. His character. Comedy and Career. –L: 1949; Tomalin K. The invisible woman- the story of Ellen Ternan and Charles Dickens.–L: 1990; Slater M. Charles Dickens.–The USA: 2009; Darby M. Dickens and Charity.– L., 1978.

Юқорида келтириб ўтилган мезонлар адиб асарларида ифода этилган аёл характери типларга ажратишда муҳим аҳамият касб этади. Тадқиқот мезонларига таянган ҳолда аёл характери ижобий ва салбий типга ажратилди:

I. Ижобий характерга эга бўлган леди типдаги аёллар.

II. Салбий характер типдаги аёллар.

Ҳар бир характерга мос белги ва деталлар муаллиф томонидан моҳирлик билан ишлатилган. Биз мезонларда келтириб ўтган аёл характерининг асосий омиллари асар воқеалари ривожидида шаклланади. Дастлаб аёлнинг характерини унинг исмига кўра таҳлил қиламиз.

Исмлар танлашда ҳам адиб бевосита қаҳрамон характерига мурожаат қилади. Асар қаҳрамони табиатидан келиб чиқиб, баъзида комик адиб ака-ука Чирибиллар каби кулгули исмлар танлайди. Ҳар бир қаҳрамон номида унинг характерини билдириб турувчи маънолар ўз ифодасини топган. Асар қаҳрамонларига берилган исмлар мутлақо бир-бирига ўхшамайди. Жумладан, Мердстон хоним, мисс Мэн, Клара, Эстелла, Люси, Чарли, Эстер, Елена Лендлесс кабилар. Аҳамиятли тарафи шундаки, муаллиф қаҳрамонларига исм берар экан, характерларнинг оғир-вазмин ёки ҳазилкашлигига, бағритошлигига ҳам эътибор қаратади.

Мезонимизга кўра аёл характерини портрет тасвирига асосланган ҳолда тадбиқ этамиз. Портрет характеристикаси кишининг ташқи қиёфаси, сиймоси, кийим-кечаги акс этган тасвирдир. Одатда портрет атамаси икки хил маънода қўлланади. Биринчиси, бу қаҳрамоннинг ташқи кўриниши бўлса, иккинчиси, қаҳрамоннинг индивидуал-психологик қиёфасини

тасвирлашда ишлатилади¹². Чарльз Диккенс асардаги қаҳрамонни китобхонга таништириш жараёнида портрет характеристикасидан унумли фойдаланади. Муаллиф асар қаҳрамони суратини сўз орқали чизиб кўрсатади. Шу ўринда ҳар бир қаҳрамонга хос кўз, юз, лаб, кулги каби ремаркаларни мохирлик билан танлайди. Масалан, «Икки шаҳар ҳақида қисса» асаридаги бош қаҳрамон Люси Манетнинг характерини очиб беришда қаҳрамоннинг ўзига хос сифатлари ва белгиларини қуйидагича таърифлайди: «*New heroine is named Lucie nor that she physically resembles Nelly even down to a characteristic expression of countenance: she has a short, slight, pretty figure, a quantity of golden hair, a pair of blue eyes,.... And a forehead with a singular capacity (remembering how young smooth it was), of lifting and knitting itself expression that was not quite one of perplexity, or wonder, or alarm, or merely of bright fixed attention, though it included all the four expression*» (Янги қаҳрамоннинг исми Люси бўлиб, табиатан Нэлга ўхшаб кетади. Унинг гавдаси паст, ёқимтой ва озгин бўлиб, тилла ранг соч ва бир жуфт мовий кўзга эга эди. Ёш бўлишига қарамай тикиш ва бичишни удалай олишининг ўзи унинг қийинчиликдан қўрқмаслиги, қўрқув бегоналиги, кучли таассурот қолдириши, ҳайратланиши каби тўрт сифатни ўзида ифода этади (таржималар диссертантга тегишли))¹³.

Юқорида келтирилган таъриф шундан далолат берадики, асар қаҳрамони Люси Маннетнинг ташқи кўринишида Европа қизларига хос мовий кўз ҳамда тилла ранг соч тасвирланган. Бундан ташқари, муаллиф унда тикиш ва бичишни эплаш, қийинчиликлардан қўрқмаслик, кучли таассурот қолдира олиш каби сифатларни келтириб ўтади. Бундан келиб чиқадики, Люси оддий бека ёки хизматқор эмас, аксинча, унинг ишбилармон қиз эканлигини ҳам пайқаш мумкин.

«Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари» асаридаги Роз Мэйли портретида эса адиб Люсидан фарқли ўлароқ, фаришталарга хос кўринишни тасвирлайди: «*The younger lady was in the lovely bloom and springtime of womanhood; She was not past seventeen. Cast in so slight and exquisite a mould; so mild and gentle; so pure and beautiful; that earth seemed nother element, nor its rough creatures her fit companions. The very intelligence that shone in her deep blue eye, and was stamped upon hernoble head, seemed scarcely of her age, or of the world; and yet thechanging expression of sweetness and good humour, the thousand lights that played about the face*» (Кичик хонимнинг аёлларга хос латофату назокати баҳори етишган ва бу вужуд фаришталар жон-жон дея маскан тутадиган ёшда эди. Ўн еттилар чамасида эди. Қадди қомати бежирим, чехраси мулойим, мовий кўзлари чақнаб турарди)¹⁴. Мазкур портретнинг энг муҳим фазилатини муаллиф фариштасифат кўринишга мужассамлаштиради. Ёзувчи соҳибжамол кўринишни унинг айнан ўн етти

¹² Куронов Д. Адабиётшунослик луғати. –Т., Академнашр. 2013. – 226 б.

¹³ Dickens Ch. A Tale of Two Cities. – The USA: The Penn State Electronic Classics Series. 2013. – 218 p.

¹⁴ . Dickens Ch. Oliver Twist.–The USA. The Penn State Electronic Classics Series. 2013. – 134 p.

ёш эканлиги билан изоҳлайди. Шундай тасвир ўзбек адиби Абдулла Қодирийнинг «Ўткан кунлар» романи қаҳрамони Кумуш портретида ҳам акс этади. Портрет тасвирида урғу берилган гўзаллик унинг фаришталарга хос кўриниши ва ёшига хос бўлган бетакрор малак фусункорлигини тасвирлайди. Портретни янада аниқроқ тасвирлаш учун Кумушнинг қомати бежирим, чехраси мулойим эканлигини қайд этади. Кумуш ва Роз Мэйли портретида асл ўзбек малаги ҳамда ҳақиқий инглиз хоними яъни инглиз лэдиси муаллифлар маҳоратига кўра фариштасифатлик концептида уйғунлаштирилган. Аёл портретларида тасвирланган фариштасифат беозорлик аёлликка хос бўлган қиёфа Роз Мэйлида мовий кўзлар, тилла ранг сочлар, мулойим табассум каби бадий тил воситалари, Кумушда эса тимқора кўзлар, қоп-қора камон, ғуборсиз оқ юз каби ташбеҳлари орқали ифода этилган.

«*Katma umidlar*» асари персонажи Жоржиана портретида адиб инглиз аёлларининг одатдаги либосидан фойдаланади. Муаллиф Жоржинани асарнинг етакчи қаҳрамони бўлган Пип тилидан қуйидагича тасвирлайди: «*She was tall and bony, with black hair and eyes, and red face, and always wore a coarse apron stuck full of pins and needles*» (У қизил юз, баланд бўйли, озгин бўлиб, унинг сочлари ва кўзлари қора рангда эди. Ҳар доим игналар қадалган кўпол фартук тақиб юрарди)¹⁵. Портретда асарнинг бош қаҳрамони тилидан тасвирланган оддий уй бекаси акс этганлигини англаш мушкул эмас. Люси ва Роздан батамом фарқ қилган Жоржиана ўзининг либоси билан ҳам ажралиб туради. Ёзувчи оддий уй бекаси портретини тасвирлар экан, доим тақиб юрадиган кўпол фартукни унинг ажралмас ва муҳим белгиси сифатида қайд этади.

Бадий психологизм персонаж руҳиятини очиб бериш, унинг хатти-ҳаракатлари, гап-сўзларини психологик жиҳатдан асослашга хизмат қилади. Ёзувчи персонаж руҳиятини бевосита ёки билвосита тасвирлаб бериши мумкин. Персонаж ўй-кечинмалари, ҳис-туйғуларининг «ички монолог», онг «оқими тарзида», ёки муаллиф тилидан (ўзиники бўлмаган муаллиф гапи) баён қилиниши психологик тасвирнинг бевосита шакли ҳисобланади¹⁶. Асарда персонаж психологияси унинг хатти-ҳаракатларида акс этади. Қаҳрамоннинг гап-сўзлари, юз-кўз ифодалари(мимикаси), ундаги физиологик ўзгаришларни кўрсатиш орқали руҳиятнинг очиб берилиши билвосита психологик тасвирдир. Руҳий тасвирнинг бу икки кўриниши бир-бирини тўлдиради, шу боис ҳам муайян персонаж руҳиятини тасвирлашда ёзувчи буларнинг ҳар иккисидан ҳам ўрни билан унумли фойдаланади. Бундай тасвир «*Katma umidlar*» асарида қуйидагича ифодланади: «*Miss Havisham up town – as an immensely rich and grim lady who lived in a large and dismal house barricaded against robbers and who led a life of seclusion*» (мисс Ҳевишам қаттиққўл ва бадавлат хоним ўғрилардан ҳимояланган

¹⁵ Dickens Ch. Great Expectations. –The USA: The Penn State Electronic Classics Series: 2013. –11 p.

¹⁶ Қуроноф Д. Адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: Академнашр. 2006. – 56 б.

атрофи темир панжара билан ўралган катта ва қўрқинчли уйда узлатда яшар эди)¹⁷. Бу тасвир оддий қаҳрамон кўринишини мутлақо эслатмайди. Аксинча, психологик тасвир унинг учта белгисини кўрсатиб ўтади. Биринчи белги у бадавлат ва каттиққўл хоним. Иккинчи белги у катта ва қўрқинчли уйда яшаши бўлса, учинчи белги унинг узлатда ҳаёт кечиришидир. Мисс Хэвишамнинг уч белгисини ўз ичига олган ҳаёт тарзи одатдаги қаҳрамонлар ҳаётига сира ўхшамаслиги билан ҳам ажралиб туради. Шунинг учун муаллиф ушбу аёл характерини кўрсатиб беришда руҳият тасвиридан фойдаланади. Мисс Хэвишам кекса ёшда бўлишига қарамасдан келинчаклар либосида акс эттирилган. Бу аёлнинг ҳашамдор либосда юриши билан бирга унинг мимикалари ҳам психологик характерга эга эканлигидан дарак беради.

Юқорида келтирилган характер мезонлари адиб прозасидаги турфа хил аёл характерларини типологик жиҳатдан таснифлашга хизмат қилади.

Иккинчи боб «**Чарльз Диккенс ижодида аёл характер типларининг ифодаланиши**» деб номланган. Мазкур бобда ижобий характер типидagi аёллар мезонлар асосида таҳлил қилинган.

Чарльз Диккенс аёллар характерларини очиб беришда ижтимоий муҳитнинг таъсирини ва характернинг индивидуал хусусиятларига аҳамият берган. Адиб аёл характерини тасвирлар экан образли ибораларни кўп ишлатади.

Ёзувчи прозасида учрайдиган турфа хил типдаги аёллар характерлари ўзига хос белгилари билан маълум бир типни вужудга келтиради. Мазкур характер типни муаллиф тасвирлаган воқеалар ривожда очилади. Келинлар ва рафиқалар типидagi аёл характерни адиб асарларида турлича тасвирланади. Ёзувчининг келинлар типидagi характер аёлнинг турмушга чиқиши билан бошланадиган ҳаёт тарзини акс эттирса, рафиқа типни асар бошиданок умр йўлдоши сифатида намоён этади. Гувернантка яъни уй устози ва оналар типидagi характерда эса ўқимишли қизлар ҳамда она ва оналар ўрнини босувчи энагалар тасвирланади.

Рафиқа ва келинлар характерни нафақат адибнинг, балки викториан идеалнинг асосини ташкил этди. Муаллиф асарларида келинлар ва рафиқалар характерни бир хил тасвирланмаган. Яқинда турмушга чиққан ёки турмушга чиқаётган қизлар характерида келинлар типни намоён бўлади. Рафиқа типидagi умр йўлдоши акс этиб, мазкур типдаги характер асар воқеалари жараёнида фақат рафиқа сифатида намоён бўлади. Бидди (Biddy) ва Клара Барлей (Clara Barley) характерида ана шундай хусусият акс этади.

Бидди етим бўлиб, она меҳрини кўрмаган. Жоржиана Гаржери (Georgiana Gargery) бетоб бўлганидан сўнг Жога (Joe) ва Пипга (Pip) ғамхўрлик қилган Бидди том маънода ғамгин хонадоннинг қувончига айланиб қолди. Дастлаб Пипни ўқитган Бидди кейинчалик Жога ҳам ўқишни ўргатади. У Жо учун ҳақиқий қувонч ва тасалли манбаи эди. Пип Биддига Жо орқали осудалик ва озодликни қадрлаш имконияти берилганлигини

¹⁷ Dickens Ch. Great Expectations. – The USA: The Penn State Electronic Classics Series: 2013. – 34 p.

таъкидлайди. Биддисиз Жо ёлғиз ва бахтсиз бўларди. Адиб Жо характеридаги инсоний фазилатларни тасвирлашда Пипдан фойдаланади. Пип учун Жо ҳақиқий ота ҳисобланади. Болалигидан оилага ғамхўрлик қилган ва у ҳақда қайғурган инсон Жо эди. Жо Пипни авайлар, опасидан фарқли ўлароқ, Жо қайноқ қалбга эга. Жо Пипдан меҳрини аямасди, унинг жентльмен бўлишини чин юракдан истар ва бу йўлда уни астойдил кўлларди. Чарльз Диккенс Жонинг энг катта бахти унинг бахтли оиласи, қолаверса, Биддидек рафиқасининг меҳрида деб кўрсатади.

Бидди характери асар воқеалари давомида тўлароқ акс эта бошлайди. Қахрамоннинг характери дастлаб унинг портретида намоён бўлади. Асар бошида оддийгина қишлоқ ўқитувчиси сифатида кўринган Бидди Жо оиласига ғамхўрлик қила бошлаган Биддидан бироз фарқ қилади. Асар бошида Пип китобхонга Биддини таништиришда унинг мафтункор ва гўзал эмаслигини, бироқ унинг ҳақиқий гўзаллиги опасига ва Жога қилган ғамхўрлигида намоён бўлишини айтиб ўтади. Қизнинг ботиний гўзаллиги ва меҳрини Эстелла билан қиёслаб бўлмасди. Пип Биддини Эстеллага қиёслаб «вақт ўтган сари Бидди Эстелладан яхшироқ эканлигини тушуна бошладим» дейди. Иккала қизни қиёслашда адиб уларнинг ички дунёсига эътибор қаратади. Бидди билан Пипни оддий меҳнат ҳаёти боғлайди. Бидди характери мезонларимиз асосида тўрт жиҳатдан, яъни портрет тасвирида, аёлнинг атрофдагиларга бўлган муносабатида, аёлнинг хатти-ҳаракатида ва атрофдагиларнинг аёл ҳақидаги фикрларида яққол очиб берилган.

Идеал аёл сифатлари Клара Барли характерида ҳам мавжуд. Чарльз Диккенс уни тасвирлашда ўша даврга хос бўлган ижобий хусусиятлардан фойдаланди.

Клара онасидан эрта жудо бўлади. Отаси уни ёлғиз тарбиялайди. Бироқ ота қизининг тақдирида бирорта муҳим қарор қабул қилишга қодир эмасди. Фарзандлик бурчини адо этар экан, Клара ўз бахтини ўйлашдан кўра касалманд отага қарашни афзал деб билади.

Клара характеридаги соддалик ва самимият унинг хушмуомала одобида кўринади. Герберт Покет уни дастлаб меҳрибон маслаҳатчи сифатида қабул қилади. Герберт ҳаётида фаол бўлган Клара Пип ва Герберт ўртасидаги дўстлик ришталарини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Е.В.Зброжек Кларанинг характерли жиҳати викториан ледининг хушмуомалалиги яхши муҳитни яратишга хизмат қилишида ва атрофдагиларнинг эътиборини қозонишида деб ҳисоблайди¹⁸. Характернинг муҳим қирраси унинг хушфёъллигида кўринади. Келинчак типисидаги характернинг бу фазилати Герберт Покетга турмушга чиққанидан сўнггина аён бўлади.

Клара характеридаги кучли туйғу унинг ҳимоясиз эканлигида кўрина бошлайди. Кларанинг соф туйғулари Гербертга фарзанд кўриши ҳақида эслатганида намоён бўлади. Герберт у ҳақда гапира туриб баъзида «менинг

¹⁸ Зброжек Е.В. Проблема идеала в творчестве Диккенса (учебное пособие для студентов) – М: Прогресс, 2005. – С.28-44.

қизим» деб атайди. Мазкур персонажнинг ўтмишига назар ташлайдиган бўлсак, унинг Гербертдан биров катталигини пайқаш мумкин. Шу билан бирга, йигитга қараганда тажрибалироқ ҳамдир. Бемор отасини парвариш қилаётган Клара Герберт билан учрашувларга қийинчилик билан розилик берарди. Унинг хушмуомалалиги ва ахлоқи йигитда ижобий таассурот қолдирарди. Клара ҳаётидаги оғир шароит баъзида уни ҳолдан тойдириб қўярди. Шунга қарамай, аёл мураккаб ва жиддий муаммоларнинг ечимини топишга мажбур. Бундай муаммоларга ечим топишда унинг тажрибаси қўл келарди. Ахир у болалигидан оиланинг кичик бекасига айланиб улгурганди. Клара «оналарча» меҳрини Гербертга беради. Унинг туйғулари меҳр билан қоришиб кетганди.

Таъкидлаш лозимки, Клара характерида викториан идеал аёлининг негизи мавжуд. Герберт уни бола деб ҳисоблайди. Аёлнинг фазилатларини қадрлаш билан бирга, ундаги ақл-заковатга ҳам тан беради. Клара характеридаги фазилатлар ва ақл-заковат фаришта аёл идеалини вужудга келтиради. Бироқ Клара тақдири викториан оилада тобланган аёл ролининг мураккаб кўринишини ифодалайди. Клара Барли характери бешинчи, олтинчи, тўққизинчи критерияларимизда кўрсатилган аёл вояга етган муҳит (Кларанинг уйи), аёлнинг атрофдагиларга бўлган муносабати (Герберт ва отасига бўлган муносабати) ҳамда атрофдагиларнинг аёл ҳақидаги фикрларида (Герберт ва отасининг Клара ҳақидаги фикрларида) яққол кўзга ташланади.

Улғайиб балоғатга етган қаҳрамонлар турли сабабларга кўра вақт билан боғлаб изоҳланади ёки ажратиб кўрсатилади. Шунинг учун ҳам уларнинг характери ўзларининг ёши ёки яшаб ўтган йил билан аниқланмайди.

Диккенсшунос олимлар адибнинг энг «севимли» характери типиди идеал инсоннинг эстетик одоб ахлоқи мавжудлигини таъкидлаб ўтади. Адиб ижодидаги йирик ва руҳий жиҳатдан пишиқ ишланган характерлардан бири бека образи ҳисобланади. Муаллиф бу характерда идеал инсоннинг эстетик одоб-ахлоқи мавжудлигини алоҳида таъкидлаб ўтади. Чарльз Диккенснинг эстетик идеалида яратилган бекалар энг яхши фазилатлар: мустаҳкам ирода, меҳрлибонлик, фидокорлик, садоқат ва болаларча беғуборлик мужассам этилади.

Инглиз олими К. Эриксон диккенсшунос Ж.Форстер, Ф.Каплан, К. Филдинг, П.Акройдлар каби «бека» характери ёритишда адибнинг эрта вафот этган қайин синглиси Мэри Хогарт прототип асос бўлганлигини таъкидлайди. Ф.Донован изоҳлаганидек Мэри характерига хос хислатларни адиб асарларида ёш қизлар образларида мужассамлаштирганини кўрсатади¹⁹. Э.Уилсон эса «бека» типидидаги характерлар «нафақат Диккенс биографиясига тегишли», айнан – «унинг болалигига алоқадор», деб ҳисоблайди²⁰.

¹⁹Donovan F. Dickens and Youth. - New York: Mead and Company. 1968. – 17 p.

²⁰Wilson A. The world of Charles Dickens. - Harmondsworth: Penguin Books. 1972. – 151 p.

«Бека» типдаги характери ни идеаллаштириш ва уларнинг асарда «такрорланиши» (ёзувчининг ижодида улар иштирок этмаган ҳеч бир асар йўқ) тез-тез танқидчиларнинг салбий муносабатини уйғотган. У.Теккерей, Ч.Л.Сноу, И.М.Катарский, Г.Честертонлар бу типдаги аёл характери ни омадсиз деб ҳисоблашади. В.Б.Шкловский ёзувчи томонидан қалбсиз «меҳрибон қахрамон» мужассам бўлиб, у «сюжетсиз, у ҳақда фикрлаш мумкин эмас, хатто унинг такрорланиши ҳам ажаблантирмайдиган унинг ўзида ҳам ўрганилмаган»²¹ деб ҳисоблайди.

Юқорида келтирилган кузатишлардан келиб чиққан ҳолда айтиш мумкинки, «бека» типдаги характернинг намоён бўлиши ёзувчининг ҳаётий тажрибаси ва у босиб ўтган йўл билан бевосита узвий боғлиқдир. Унинг ижобий сифатлар билан йўғрилганлиги бундай типдаги характернинг бўлганлигига бироз шубҳа туғдириши мумкин. Бироқ Чарльз Диккенс айнан ўрта табақага мансуб қизларни ана шу типда тасвирлади.

Чарльз Диккенс прозасида аёл характери тасвирланар экан, аввало, образ динамикаси ижодининг даврий босқичларида кўзга ташланади. Ёзувчининг аёл сиймосига бўлган қарашларини ғарб адабиётшунос олими Майкл Слейтр «викториан ақидалар, айниқса, аёл кишига бўлган муносабатда характерли ва типик эди»²² деб ифодалайди.

Гувернанткалар, яъни уй устози типдаги характер Чарльз Диккенс асарларида турлича намоён бўлади. Улар ўрта табақа вакиллари билан ташкил топган бўлиб, асосий вазифаси таълим беришдан иборат. Муаллиф асарларида тасвирланган мисс Лилертон, мисс Крамптон, мисс Монфлазерс, мисс Жарли, мисс Твинклетон, мисс Пичерларнинг характерларида ўқимишли аёл образининг турли қирралари акс этади.

«Мартин Чазлвуд» асарида тасвирланган Руснинг (Ruth) гувернантка эканлигини биз унинг акаси Том Пинч орқали биламиз. Характернинг муҳим қирралари унинг пианинони яхши чалишида, чет тилини ўқита олишида, яхши хулқида, ўзи яхши тарбия топганлигида кўзга ташланади. Бир сўз билан айтганда, гувернантка аёл типи ҳурматга сазовордир. Таъкидлаб ўтилган гувернанткалар типини Кумуш ёхуд Раънога қиёс қилса бўлади. Жумладан, Кумуш билими ва савиясига кўра ўз даврининг энг комилаларидан эди («мен Фузулийни яхши кўраман, сиз ҳамми?») ёки Раънонинг маҳалла қизларига сабоқ бериб, отинойилик қилиш хусусияти юқорида таъкидлаб ўтилган инглиз гувернанткаларига тенглаша олади.

«Жонсиз» характерларни Диккенс «катакда ачинарли аҳволда яшаётган кўплаб қизларнинг» ҳаёти мисолида кўрсатиб беради. XIX аср бошларидаги Англиянинг умумий тенденцияси мавжуд бўлиб, бу болаларда «кичик катталарни» кўриш эди. Ф.Ариес, А.Бригс, О.Н.Колослар олиб борган тадқиқотларда таъкидлаганидек «азалдан ўн уч ёшли кичкина қиз эрта

²¹Шкловский В.Б. Английский классический роман. – М: Избранное, в 2т. художественная литература.1983. –224 с.

²² Slater M. Charles Dickens. – The USA: Yale university press, 2009. – 570 p.

етилган аёл бўлиб», бунақанги баркамоллик даражаси худди таранг тортилган ип ва тарбия билан меъёрига етказилганди.

«Жонсиз» характер типдаги қизларда меҳрибонлик уйларининг кучли таъсири натижасида мағрурлик ва ёлғизлик ўз ифодасини топган.

Учинчи боб «**Чарльз Дикенс ижодида ижтимоий инсоний иллатлар характер типни мисолида**» деб номланган. Мазкур бобда аёллар характерларида шаклланган инсоний иллатларнинг акс этиши тадқиқ этилди. Аҳамиятли томони шундаки, салбий типга мансуб характерлар адибнинг ижодий маҳсулида худди яхлит муаммо сифатида талқин этилади.

Ҳар бир қаҳрамон характерида ўзига хос хусусиятлар, феъл-атвор акс этади. Характерларнинг турфа хиллиги ҳам уларнинг кўриниш ва қиёфаларида намоён бўлади. Шунинг учун ҳам китобхон Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён» асаридаги Раъно «Ўткан кунлар»даги Жаннат ёки Зайнаб эмаслигини яхши англайди. Маҳоратли Чарльз Дикенс ижодида аёл характерининг ўзига хос хусусиятлари қаҳрамон сийрати ила қоришиб кетади. Энг аҳамиятли томони шундаки, салбий типга мансуб характерлар адибнинг ижодий маҳсулида характер типни сифатида талқин этилиши муҳим аҳамиятга эгадир.

Чарльз Дикенс прозасида аёл характерини тадқиқотимизнинг иккинчи бобида икки йирик гуруҳга ажратган эдик. Характер типни ижобий хислатлар билан бирга қарама-қарши салбий типларни ҳам ўзида мужассамлаштиради. Салбий типдаги аёл характери тушунчаси адиб тасавурида ҳақиқий иллат белгилари билан намоён бўлади. Ёзувчи ижодида биз турфа хилдаги салбий аёллар характерининг типларини учратишимиз мумкин. Викториа Англиянинг асл қиёфасини адиб салбий типдаги аёллар орқали ифодалаган эди.

Викториа асрда ижод қилган Дикенснинг замондоши Уильям Теккерей ижодида ўзаро муносабат принципида шаклланган ижобий характер типига зид равишда маккора ва айёр типни кўрсатди. Мовий кўзларга эга бўлган мулойим табиатли характер яшил кўзли икки юзламачи характерга қарама-қарши тарзда тасвирланди. Аёл характерининг икки типни жуфт тарзда намоён бўлди. «Шухратпарастлик ярмаркаси» асарининг қаҳрамонлари бўлган ювош табиатга эга бўлган мовий кўзли Эмилия маккор ва иккиюзламачи бўлган Беккига контраст равишда ифода этилади. Теккерей характердаги икки юзламачиликни қаҳрамоннинг портретида қиёфа воситалари билан яққол тасвирлайди. Яъни Беккининг яшил кўзи ва малла сочи тулки ва мушукники сингари эканлигини таъкидлайди. Бундан англаш мумкинки, тулки ва мушукнинг сифатлари малла соч хонимга кўчиб маккор тип вариантини намоён этади. Характерларнинг контраст равишда тасвирланиши нафақат викториа ёзувчилар ижодида, балки ундан олдинги давр ижодкорларида ҳам тасвирланганини қайд этиш мумкин. Хусусан, XVIII аср романтизм вакиллари бўлган В.Скотнинг Ровенна ва Ребекка, Роза

ва Флора, С.Ричардсоннинг Памела ва Кларисса, Г.Филдингнинг Софя ва Амелия характерларида ана шундай контрастликни кўриш мумкин.

Аёл характерини салбий тип сифатида тасвирлаш Чарльз Диккенс прозасига ҳам хос услуб. Хусусан, адибнинг «Жажжи Доррит» асари салбий характерлар типига бойдир. Асарнинг илк бобида тасвирланган миссис Миглз хонимнинг болаларга бўлган муносабати орқали унинг характери ва табиатидаги совуққонлик ва тошбағирликни англай оламиз. Мисол учун, миссис Миглз хоним черковда ибодат қилаётганида унинг атрофини кўплаб етим болалар ўраб олган эди. Бироқ хоним ибодат тугаганидан сўнг болаларнинг «хайр қилинг» деган сўзларига мутлақо эътиборсиз равишда черковни тарк этиши китобхонни бироз таажжубга солади. Ваҳоланки, миссис Миглз бадавлат хонадон бекаси бўлибгина қолмай, дўстлари орасида хайр-саховат ҳақида кўп гапирар эди. Миссис Миглз хонимнинг паст табақа вакилларига бўлган муносабати турмуш ўртоғи жаноб Миглздан фарқ қилмайди. Уйига хизматкор бўлиб ишга келган Тэттикорам исмли қизга қаттиққўллик билан кўпол муомала қилади. Миглз хоним Тэттикорамга фақат хизматкор қиз, эрка ўсган қизи учун овунчоқ деб қарайди. Ўз фикрини билдирганда ҳам дарҳол Тэттикорамга худди тўтиқуш сингари бирдан йигирма бешгача санашни буюриши қизчага оғир ботади. Бундай хонадон вакиллари ўзбек адабиётида ҳам учратиш мумкин. Ойбекнинг «Қутлуғ қон» романидаги Мирзакаримбой ва унинг хотини Лутфинисонинг Гулнорга бўлган муносабатини эслатади. Гулнор ҳам худди Тэттикорам каби Нурига эрмак воситасини ўтайди.

«Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари» даги миссис Мэн хоним характери орқали ўлим фариштасини яққол акс эттиради. Чарльз Диккенс бу аёл қиёфасини асарда ниҳоятда моҳирона билан тасвирлайди: *«The elderly female was a woman of wisdom and experience: she knew what was good for children: and she had a very accurate perception of what was good for herself. So, she appropriated the greater part of the weekly stipend to her own use, and consigned the rising parochial generation to even a shorter allowance than was originally provided to them. There by finding in the lowest depth a deeper still: and providing herself a very great experimental philosopher»* (Заифалар намояндаси бўлмиш кекса хоним оқила ва тажрибали аёл эди, шу боисдан бу иши болалар учун кони фойда эканини билар эди. Хуллас, хоним бу нарса ўзи учун ҳам фойдали эканини ақли баркамоллик билан англаб етганди. Шу сабабли у ҳафталик нафақанинг мўмайгина қисмини ўз ҳамёнига урар, қавмнинг вояга етаётган навниҳол авлодига эса тайинланган улушдан ўлмаснинг кунигагина ярайдиган қисмини ажратар эди. Бошқача қилиб айтганда, у ўзининг улуғ файласуф эканини намоён этиб, тубсиз теранликларни кашф этар эди)²³. Ёзувчи Мэнн хонимнинг хатти-ҳаракатини сатирик курол орқали моҳирлик билан гавдалантирган.

²³ Dickens Ch. Oliver Twist.-The USA: The Penn State Electronic Classics Series. 2013. – P. 158-134.

Жаноб Сквирс миссис Сквирснинг мактабдаги тарбияланувчиларнинг «меҳрибон она»си эканлигини таъкидлайди. Миссис Сквирс хонимнинг «ҳаёт ҳақидаги фалсафаси»ни унинг бой ҳаётий тажрибалари тўлалигича оқлайди. Миссис Фанни Сквирс хоним ўз ўқувчиларига гўё «соғин эчки» ёки «соғин сигир» сифатида қараса, жаноб Сквирс учун ўқувчилар тирик инсон эмас, тирикчилик манбаидир. Уларга бўлган муносабат ҳам хонимнинг чеҳрасида акс этган разиллик ила тўлақонли равишда ифодаланади.

Асарда тасвирланган миссис Сквирс хоним характерида адиб «қаҳр»нинг асл тимсолини ярата олган. Жаноб Сквирснинг рафикаси бўлган бу аёл ҳақиқатан ўз «меҳри»ни мактабдаги ўқувчиларга бўлган муносабатида кўрсата олади. Миссис Сквирс хонимнинг ҳаёлини ўқувчиларнинг таълим олиши эмас, аксинча, уларнинг йиллик даромади кўпроқ банд этар эди.

Мазкур бобда келтирилган Мисс Салли хонимнинг ўз хизматкорларини тинимсиз, аямай ишлатиши, ҳақорат қилишдан тортиб, тинимсиз уларга қўл кўтариб туриш одати орқали инсоний иллатнинг акс этиши яққол ўз аксини топганини кузатамиз.

«Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари» асарида кўплаб фожиали воқеалар комик тарзда намоён бўлса-да, ифода этилган юмор фожиали кўринишнинг манзарасини бузмайди. Меҳнат уйи ходимаси миссис Корней хоним ва ходим жаноб Бамбл ўртасида кечган диалогдан адиб қўллаган юморнинг оҳанги қанчалик ўзгарганини кўриш мумкин.

Совуқ, аёзли кечада иссиқ хонада меҳнат уйининг икки «назоратчиси» «хурматга сазовор» ва айни чоғда «бераҳм ва ғаразли» хоними миссис Корней меҳнат уйидаги тартиб-интизом ҳақида суҳбатлашаётган эди. Бу икки назоратчи орқали Диккенс меҳнат уйи ҳақидаги аччиқ ҳақиқатни фош этади.

Суҳбат орқали Чарльз Диккенс меҳнат уйидаги ходима ва ходимларнинг ҳақиқий башараларини кўрсатиб беради. Бева бўлган миссис Корней характери комик типга мансублигини мезонларимиз асосида унинг хатти-ҳаракатида, у яшайдиган муҳитда, атрофдагиларга бўлган муносабатда яққолроқ кўзга ташланади. Аёлнинг сўзамоллигида ифода этилган юмор аччиқ ҳақиқатни очиб беришга хизмат қилса-да унинг комиклиги характернинг эффеқтини кучайтиради.

Портрети бўйича беўхшов кўринишга эга бўлган гапдон ва эзма мисс Мигз характерида мавжуд ҳазилкашлик гапдонликда кўриниб туради. Гарчи сўзларни хато талаффуз қилса-да, бу персонаж юморининг эффеқтини оширишга хизмат қилади.

«Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари», «Николас Никльбининг ҳаёти ва саргузаштлари», «Осори-атикалар дўкони» асарларида яратилган Мисс Мэнн, мисс Фанни Сквирс, мисс Салли Брасслар характерида Чарльз Диккенс ғайри инсоний муносабатлар таъсири натижасида шаклланган аёллар характерларини очиб беради.

ХУЛОСА

XIX аср инглиз адабиётида йирик даврни ўз ичига олган танқидий реализм оқими вакили Чарльз Диккенс асарларида аёл характери очиб беришда унинг ижтимоий белгилари, келиб чиқиши, образ табиатининг турли хусусиятларини аниқлаш учун имкон яратади.

1. Чарльз Диккенс асарларида яратилган аёл характери викториан анъаналарининг таъсири натижасида шаклланган. Ёзувчи ижодини ўрганган тадқиқотчилар аёл образини турлича таҳлил қилганлиги аниқланди. Аёл характери масаласи адибнинг ижодида викториан ақидалар билан уйғунлашган ҳолда тасвирланганлиги билан аҳамиятлидир. Викториан адабиётида аёл уй концептининг асоси бўлиб, аёл характери инглиз ижтимоий жамиятининг қонун-қоидаларига мутаносиблиги билан ажралиб туради.

2. Адиб ижодини биографик метод асосида тадбиқ этишда икки тип яъни оқила ва енгилтабиат аёллар характери аниқланди. Чарльз Диккенс ижоди мисолида аёл характери асарлар давомидаги эволюцияси ва ривожланиши натижасида турли характерлар типлари вужудга келиши ва ҳар бир типдаги характер дисонанси асардан-асарга кўчиш жараёнида мукаммаллашиб бориши намоён бўлади.

3. Диккенс асарларидаги ишлаб чиқилган аёл характери критериялари уларни типларга ажратишда ва ўзбек адиблари асарларидаги аёллар характери билан қиёслашда фойдаланилди. Яратилган мезонлар аёл характерининг ўзига хос сифатларини очиб бериш ва уларнинг маълум типга мансублигини аниқлашда муҳим аҳамият касб этиши кўзга ташланади.

4. Мезонлар асосида асарларда тасвирланган характер белгилари таҳлил этилганида уларнинг маълум типга хослиги кузатилди. Аниқланган келинлар ва рафиқалар типи турли муҳитда шаклланганлиги натижасида уларнинг муҳим сифатлари мавжуд эканлиги кузатилди. Бека типидagi характер бекаликнинг энг муҳим белгиларини ўзида мужассамлаштириши ўз вазифаси туфайли турфа тақдирларга учраши юзага келади.

5. Ёзувчи асарларида ижтимоий тип сифатида талқин этилган бекалар ёзувчи асарларида иккинчи даражадаги аёллар характерида намоён бўлса-да, вазифасига кўра фарқли жиҳатлар мавжудлиги очиб берилди. Чарльз Диккенс томонидан тасвирланган бека типидagi идеал характерлар унинг учинчи ижод даврида яққол кўзга ташланади. Улар болаликни бошидан ўтказмай бирдан вояга етганлиги ва катталарга хос иш тутиши бўрттириб тасвирланиши муҳим омил сифатида қайд этилади.

6. Бека типидagi характернинг моҳиятини очиб беришда муаллиф типологик тарафдан қаҳрамонларнинг яқинлигини таъкидлаб, ўхшаш бадиий воситалардан фойдаланган. Бироқ уларнинг ҳар бири такрорланмас, ўзига хос бўлиб, бу ёзувчи мақсадини тушунишга имкон яратади.

7. Чарльз Диккенс асарларида тасвирланган гувернантка яъни уй устози характери аниқ мезонлар асосида яратилганлиги натижасида унда фидойи ва содда характер белгилари воқеалар ривожидида ўзгармайди.

8. Оналар характерлари оналик вазифасининг турлича бажарилиши натижасида шаклланган турли мотивлар орқали уларнинг фарқли жиҳатлари юзага келади.

9. Викториа даврининг таъсири натижасида салбий иллатларнинг аёллар характерларида турлича ривожланганлиги салбий характердаги аёлларнинг ижтимоий вазифаси ва характер белгиларига кўра хронологик тартибда очиб берилди. Аёллар характерларида салбий хусусиятлар бирдан пайдо бўлмаганлиги Чарльз Диккенснинг ижод даврларида изоҳланиб ўтилди. Адиб ижодининг биринчи ва иккинчи даврларида яратилган салбий аёллар характерларида дастлаб реал сифатлар салбий белгиларни намоён этса, ижодининг учинчи даврида уларнинг бу хусусиятлари кучайтирилиб тасвирланиши орқали салбий характернинг таснифий гуруҳлари вужудга келиши англатилади.

10. Ижодкор бадиий прозасида кузатилган инсоний муносабатлар бирлиги, юмористик хислатлари, аччиқ заҳарханда кулгу комик типдаги аёл характерининг қирралари бўлиб хизмат қилиши очиб берилди. Ибораларнинг Чарльз Диккенс томонидан моҳирона ишлатилиши ёзувчи услубининг ўзига хос муҳим омили эканлигини белгилаб беради.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.27.06.2017.Fil.21.01. AT TASHKENT STATE INSTITUTE OF
ORIENTAL STUDIES, UZBEKISTAN STATE WORLD LANGUAGES
UNIVERSITY, NATIONAL UNIVERSITY OF UZBEKISTAN**

UZBEKISTAN STATE WORLD LANGUAGES UNIVERSITY

KHULKAR ELIBOYEVNA MUKHAMMEDOVA

**TYOLOGY OF A WOMAN CHARACTER IN
CHARLES DICKENS'S NOVELS**

10.00.04 – National languages and literature of Europe, America and Australia

**DISSERTATION ABSTRACT FOR THE DEGREE OF DOCTOR
OF PHILOSOPHY (PhD) ON PHILOLOGICAL SCIENCES**

Tashkent – 2019

The theme of the dissertation degree of Doctor of Philosophy (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under B 2017.2.PhD/ Fil143.

The dissertation has been written at Uzbekistan State World Languages University.

The abstract of the dissertation posted in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) is placed on the website of the Scientific Council www.tashgiv.uz and on the website of «Ziyonet» information and educational portal www.ziyonet.uz.

Scientific consultant: **Kholbekov Muhammadjon Nurkosimovich**
Doctor of Philological Sciences, Professor

Official opponents: **Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich**
Doctor of Philological Sciences, Professor

Bakaeva Muhabbat Kayumovna
Doctor of Philological Sciences, Professor

Leading Organization: **Fergana State University**

The defense of the dissertation will take place on «___» _____ 2019 at ___ a meeting of the Scientific Council DSc.27.06.2017.Fil.21.01.at Tashkent State Institute of Oriental Studies, Uzbekistan State World Languages University and National University of Uzbekistan. (address: 25 Shahrisabz Str., Tashkent, 100047.Tel: (99871) 233-45-21; Fax: (99871) 233-52-24; e-mail: sharq_ilmiy@mail.ru)

The dissertation could be reviewed in the Information Resource Centre of the Tashkent State Institute of Oriental Studies (registration №. _____). Address: 25, Shahrisabz Str., Tashkent, 100047. Tel: (99871) – 233-45-21

The abstract of the dissertation is distributed on «___», _____ 2019.
(Protocol of the register №. ___ on «___» _____ 2019.)

A.M.Mannonov
Chairman of the Scientific Council for awarding Scientific Degrees, Doctor of Philological Sciences, Professor

K.P.Sadikov
Scientific secretary of the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences

G.H.Bakieva
Chairperson of the Scientific Seminar at the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of Philological Sciences, Professor

INTRODUCTION (abstract of the PhD thesis)

The topicality and necessity of the thesis. Modern world literature is being considered as a phenomenon which demonstrates achievements and shortcomings in the field of science, technology, culture and spirituality that is achieved in the history of humanity. The development of the writer's ability and the development of national literature in typological aspect give an opportunity to see a particular world of each writer and to explore similarities and differences between certain regional contexts related to the issues of describing them in a literary form. This feature of modern literature is expressed in all attributes of literature and arts, but they all follow one rule, which is describing this or that feature of a human's character and psychological state. In world literature originality is thought to be a sample of a literary-historical heritage, autobiographical literary and stylistic source. The issues that need a particular attention to be researched are the features that reflect customs and traditions, cultural values of the nations which are considered to be one of the treasures of the world.

Modern literature opens opportunities to study various writers' novels and literary methods, trends, directions and styles of writing which are used in literary thought of particular writers regardless of their race, religion despite of taking into consideration time, period and place. It is a whole process of natural living cell, as it presents inner and outer appearances of the whole body. Textual and language features particular to Charles Dickens, the English realist writer, keeping the poetic image in the translation, the role of symbols and motives, the description of a child theme, and exploring English culture, western customs and traditions, features of Victorian traditions are considered to be areas of the research works being carried out. As it is mentioned «translation and publication of the best works of world literature, translation of the best Uzbek classical and modern literature into a foreign language and developing the system of promoting them in foreign countries is one of the main tasks for us»¹.

After Uzbekistan gained its independence, achievements in the field of literature and Uzbek literary criticism led to the deep study of novels, genealogical study of a writer's ability together with the influence of literary criticism and typology. In this process there are features that enable us to observe reasons of emergence of a typological phenomenon in literature.

Relevant research priority areas of science and developing technology of the Republic. The dissertation research was carried out under the priority directions of science and developing technology of the Republic «The formation of the information society and innovative system of ideas in social, legal, economic, cultural, spiritual development of a democratic state and their implementation».

Problem development status. The study of a female character in the novels of Charles Dickens is one of the themes, which has been studied in many research papers of foreign literary critics. Particularly, M. Slater, J. Hartley, M. Margolis, R.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПҚ-3652-сон қарори. 5.04.2018.

Bedenheymer, K. Dickenson, A. Isba, I. Patricia, T. Claire, W. Angus, H. Schor, M. Norris, D. Holbrook, D. Lengdell, Sh.Preston, B. Kozlowski, J. John, R. Gottlieb, J. Flanders² have explored the image of a woman in Charles Dickens's novels of belonging to various periods of the writer's creative work. But no specific research has been carried out that dealt with similar and different features of a female character through comparative study. Literary critics T.V.Anisimova, I.L.Armand, T.G.Bogolepova, E.E.Dianova, I.V.Gredina, S.Zverova, T.N.Sheveleva, M.Tugushova, M.V.Shvachko, T.Silman, A.Anikin, N.P. Mihalskaya, M.V.Madzigon, O.L.Moshanskaya, O.Kolos, S.Mansur, O.Naumova, N.V. Osipova³ are among those who studies the novels written by Charles Dickens, but their studies did not focus on the development of a typology of a female character.

Uzbek translation of «Oliver Twist» («Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари») and «The Great Expectations» («Катта умидлар»⁴) introduced Charles Dickens to Uzbek readers. A number of scientific articles have been published in Uzbek related to the works of the writer⁵. This situation identifies the topicality of the research paper. In Uzbek literature the study of this theme, the problems of typology and poetics of a novel, and typological analysis of the writer's ability have been the issues raised in the works of T. Sharipova, G. Shamali, K. Rizayeva, Kh. Lutfiddinova, Sh. Abdullayeva, and O.Duseyinov in which they presented a woman character in the novels of various writers⁶.

² Slater M. Dickens's Women. – London., J.M.Dent & Sons LTD., Melbourne and Toronto, 1983; Hartley J. Charles Dickens and The House of Fallen women. – London., 2008; Margolis M. Dickens's Women. –The USA., 2013; Bodenheimer R. Knowing Dickens. –Ithaca and London, Cornell University Press: 2007; Dickenson K. Ten Girls of Dickens. –The USA., Lexington: 2013; Isba A. Dickens's Women. – L.: 2011; Ingham P. Dickens, Women, and Language. – The USA: New York, 1992; Claire T. The Invisible Woman – The story of Nelly Ternan and Charles Dicken. –London., 1990; Wilson A. The World of Charles Dickens. –London., 1970; Schor H. Dickens and the Daughter of the House. –London., Cambridge: 2007; Norris M. They knew Dickens; Recollections by the friends and Family of Charles Dickens. –London., New Street Communications, LLC: 2014; Langdell D. Dickens in the 21st century. Create Space Independent Publishing Platform. –The USA., 2013; Preston Sh. Dickens and the Despised Mother; A Critical Reading of three Autobiographical Novels. –The USA., McFarland: 2014; Kozlowski B. What the Dickens? Distinctly Dickensian Words. –The USA., Running Press: 2016; John J. Dickens's Villains; Melodrama, Character, Popular Culture. –London., Oxford University Press, 2003; Gottlieb R. Great Expectations; The Sons and Daughters of Charles Dickens. –L.: Straus and Giroux: First Edition, 2012; Flanders J. The Victorian City: Everyday Life Dickens'. –L.: Thomas Dunne Books., 2014.

³ Анисимова Т.В.Творчество Диккенса 1830-40 гг. Проблема становления индивидуального писательского стиля. Дисс. канд. филол. наук. –Кросноярск, 1989; Шевелева Т.Н.Христианские мотивы в творчестве Ч.Диккенса. Автореф. дисс. канд. филол. наук. –Н.Новгород., 2004; Швачко М.В. Диккенс и сказка. Дисс. канд. фил. наук.– Казань, 1994; Дианова Е.Е. Образ Детства в английской и русской прозе XIX века. Дисс. канд. филол. наук. – М., 1996; Зверева С. Художественные средства типизации персонажей в романе «Девид Копперфилд». Автореф. дисс. канд. филол. наук.–Львов., 1955; Мощанская О.Л. Эволюция женских образов в творчестве Ч.Диккенса. –Н.Новгород., НГПУ., 2000; Колос.О.Н.Чарльз Диккенс в историко-культурном контексте Англии. Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Саранск.,2001; Тугушева М.П.Чарльз Диккенс. Очерк жизни и творчества. – М., 1979.

⁴ Диккенс Ч. Оливер Твистнинг бошидан кечирганлари. –Тошкент., Ф.Фулом номидаги адабиёт ва санъат нашр: 1984; Диккенс Ч. Катта умидлар.–Тошкент., Жяхон Адабиёти ижт-й публицистик журнал: №1-4. 2015.

⁵ Холбеков М.Чарльз Диккенс.–Жиззах., 2009; Бобур Н. Диккенснинг иккори. –Тошкент., Жяхон адабиёти №2. – Б.187-188; Хошимова Ю. Диккенс билан бир каторда У.М.Теккерей. –Тошкент., Жяхон адабиёти, 2012 №7, –Б.196-197.

⁶Холбеков М. О типологическом исследовании узбекско-французских литературных связей.–Самарканд., Изд.Самгу, 1997; Мелиев С. Данте ва Навоий. Юксак фазолардаги учрашув.–Т., Жяхон адабиёти, 1998, №2;

Though the novels of Charles Dickens have been studied and analyzed by many local and foreign researchers, a female character in the writer's works has not been selected as a problem for a study and the criteria for identifying certain types of a female character has not been worked out. Different and particular features of the character have not been studied from typological and scientific points of view.

Relevance of the dissertation research with the plans of scientific works of the higher educational institutions where the dissertation has been conducted. Dissertation has been carried out in line with the themes in research works related to courses of «The History of Literature of the English Speaking Countries», and «The Main Problems of Foreign Literary Studies» at the Uzbek State University of World Languages.

The aim of the research work is to work out and justify the methodology of typological analysis based on the creation of a typology of a female character in the novels of Charles Dickens. Based on the methodology of analysis to explore the cultural-literary, social processes in relation to the typology of female characters.

The tasks of the research work are the followings:

To give the analysis of research papers on problems of female characters in the novels of the writer, express critical attitude towards those works and to identify peculiarities of the writer's works based on the historical, literary conditions, literary trends and social-political views;

To create character criteria that help in identifying a woman character in the novels of Charles Dickens, to present the types of a woman character in accordance with the social remarks of a woman in the novels;

To give literary analysis of details in presenting a woman character and descriptive details in presenting the reality;

To compare women characters based on the comparative-typological analysis and identify the features related to the writer's personality;

The object of the research work is the novels of Charles Dickens.

The subject of the research is the typology of women characters created in the novels of the writer.

The object of the research work is the novels written by Charles Dickens.

Жўраева Ф.Ё. Типологик образларнинг қиёсий таҳлили. (Л.Н.Толстойнинг «Хожимурод» ва Х.Тўхтабоевнинг «Қасоскорнинг олтин боши» асарлари мисолида). Филол.фан.ном....автореф. –Т., НДА.. 2000; Қосимов А.А. типологик ўхшашликлар ва ўзаро таъсирнинг адабий муаммолари (А.Сент-Экзепере ва А.Камю ижоди мисолида). Филол.фан.ном....автореф. –Т., ДДА, 2007; Шарипова Т. Женские образы в драматургии Хамза Хаким-заде Ниязи. Автореф канд. филол. наук. –Т., 1977; Шамали Ж. Образ женщины в романах узбекского писателя Айбека «Священная кровь» и «Ветер золотой долины» и египетского писателя Абдурахмана Аш-Шарави «Земля» и «Феллах» (типологический анализ). Автореф канд. филол. наук –М., 1982; Ризаева К. Некоторые приемы создания положительных образов женщин в послевоенной узбекской прозе. Автореф канд. филол. наук. –Т., 1959; Лутфиддинова Х. Ёзувчининг эстетик идеали ва аёллар образи (Ўткан кунлар ва Кеча ва кундуз романи мисолида). Автореф филол.фан.ном. –Т.,1994; Абдуллаева Ш. Алишер Навоийнинг хотин-қизлар хақидаги гуманистик фикрларига доир (Хамса асариди). Автореф филол.фан.ном. –Т., 1954; Мусина Г.Г. Историко-типологический анализ женских образов в узбекском народном эпосе. Автореф дисс. д-ра. филол. наук. – Т., 1990.

The subject of the research work is the typology of a woman character described in the novels of Charles Dickens.

Methods of the research consist of comparative-typological, biographical, literary text analysis research methods.

Scientific novelty of the research work is the following:

Theoretical views of Russian, western and partly Uzbek literary scholars about the prose of Charles Dickens are justified from a new perspective. Research works by English and Russian literary scholars are implemented.

The changing dynamics of a woman character in the novels of the writer that cover all periods are explored. The description of a woman character and her ideal character created during the writer's all four periods are identified.

Social remarks of women characters are demonstrated based on the theoretical views of a typology. Character criteria have been worked out that have become the foundation of a typology of a woman character.

The scientific classification is developed based on the social remarks of the woman character types. In accordance with woman character criteria the social remarks are justified.

The developed character criteria are implemented in presenting women characters in the novels of Uzbek writers.

Practical results of the research work are the followings:

Woman character criteria are developed based on the social novels and they are justified according to the typology principles.

The possibilities of analyzing the individual writing style of the writer, characters, and peculiarities of the writer's ability are broadened.

The various remarks of women characters' classification based on the English social prose are scientifically proven.

Authenticity of the research results is justified with the approach to scientific results of the research results and the appropriateness utilized methods to the purposes of the research, basis of theory on scientific sources, compliance of literary sources with the research subject, the development of conclusions and theoretical views according to the comparative-historical, typological, monographic methods, and the implementation of theoretical views and conclusions into practice.

Scientific and practical value of the research results. The scientific value of the research results provide an opportunity to study the new trends, literary forms and the cultural features of themes developed and formed in world literature and identify the degree of their influence on the development of Uzbek literature.

Identifying the appropriacy of a content, style by a comparative study of plots, ideas and nature of novels in English literature and presenting the English cultural features by a character analysis of the novels allow the historical features of English culture to be presented.

The practical value of the research is that the typological study of a character and achieved scientific conclusions play an important role in identifying the

development of literature studies and enable the task of undertaking the studies of English novels.

Implementation of the research results. The research findings were implemented in the following forms:

The research findings on the creation of the typology of women characters in Charles Dickens's novels and their national-cultural features were effectively used in organizing an exposition entitled «Universal themes in Uzbek and World Literature» at the state museum of literature of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan (Certificate 311255-817 as of April 2, 2018 delivered by the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan). As a result, the exposition gave readers and the interested audience an opportunity to familiarize themselves with valuable material related to a typology of women characters and translations of the works;

The problems of developing character criteria, the types of a woman character typology, the humanistic value of the writer's novels, the comparative study of the important features with the novels of the Uzbek writers were determined and materials related to the theme were effectively used in several programs of «World Literature» at TV channel «Culture and Spirituality» (Certificate 02-16/16 as of January 11, 2018 delivered by the TV channel «Culture and Spirituality» of Uzbekistan National Television and Radio Company). The broadcast of this research work results contributed to the deep familiarization of Uzbek readers with the novels of Charles Dickens, the spread of humanistic ideas in his novels and the formation of moral culture;

The research findings related to the typology of a woman character in the novels of Charles Dickens were used effectively in carrying out the fundamental research project on «Uzbek Literature in the Aspect of Comparative Literature: typology and the literary influence» at the Institute of the Uzbek language, literature and folklore of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan (Certificate 311255-817 as of April 2, 2018 delivered by the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan). As a result the comparative study of a woman character, its role in the system of literary concepts, and the study of a literary character from a comparative literary perspective proved a valuable resource in making conclusions;

The research findings related to a woman character study in the novels of Charles Dickens were used effectively in enriching the department «Aybek – translator» organized at the Memorial-House of Aybek and the scientific assistance fund of the museum (Certificate 01-11-08-4239 as of June 18, 2018 delivered by the Ministry of Culture of Uzbekistan). Materials related to the study of the novels of Charles Dickens and their comparative study with the novels of Aybek were able to determine the features of women characters in Uzbek and English literature, the influence of world literature on the Uzbek literature.

Approbation of the research results. The research results have been presented at 10 conferences and seminars, 4 of which are international and 8 are national conferences.

Publication of the research results. 26 scientific works have been published on the thesis topic, including 12 scientific works at national scientific journals and 2 at international scientific journals recommended by the Higher Attestation Committee of the Republic of Uzbekistan.

The outline of the thesis. The dissertation consists of the introduction, three chapters, conclusion and list of used literature. The text of the thesis is 162 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introduction describes the relevance of the research, its objectives and functions, object and its subject. It conforms to the priorities of the national science and technology development, describes the scientific novelty and practical results of the research, the scientific and practical significance of the results, moreover, it includes information about published works and structure of the dissertation .

The first chapter of the dissertation entitled «**The Study of a Woman Character Problems in the Literature of Critical Realism**» investigates important approaches to the study of a woman character in the English social prose. While analyzing the novels written in the period of Classicism, Enlightenment, Romanticism and Realism, we noticed that many writers started exploring the inner world of women in their novels. One of the important features of Realism was that it demonstrated the existing condition which was one of the reasons of developing good and bad features in a character. The study of a woman character in the works of Charles Dickens (1812-1870) includes the analysis of theoretical, historical-literary processes from typological perspective. Traditions of the Victorian period played an important role in exploring women characters in the novels of the writer.

The modern literary study reflects a typology of a woman character which was the result of identifying the complex features of women characters and dividing them into character types. In turn the study and the analysis of women characters in the works of the writer presents the English history and the views of English literary critics on Charles Dickens.

In the dissertation the literary scholars who focused on the study of a woman theme in the works of the writer can be divided into four groups:

1. the attitude of the writer towards a woman is analysed based on her social role. Critic on Charles Dickens B.Moses⁷ in his work «Charles Dickens and His Girl Heroines» for the first time raised the problem of a family, relations between father and children in the novels of the writer. This issue raised interest of western literary scholars on Dickens in the 1950-70s of the XX century. Critics B.X.Bowen, J.A.Banks, A.Michael, D.X.Paroyessien, A.Arthur, X.Michi, B.Ketrin⁸ analysed the attitude of Charles Dickens towards a family in his novels.

⁷ Moses B. Charles Dickens and His Girl Heroines. – London.: 1911.

⁸ Bowen W. H.Charles Dickens and His family.- Cambridge, 1956; Banks J. A.Feminism and Family Planning in Victorian England.- Liverpool, 1964; Michael A. The Dickens Family at Portsmouth.- Dksn, vol.1981.

2. Critics J. Neal and S. Steakney⁹ focused on the concept of a woman in the Victorian period and explored the attitude of the society towards a woman and her role in the family. The family issue based on the concept of a woman was analysed in the studies of W.S Roscoe, P.Tomson, E.Langland, J.S. Mill, M.Anna¹⁰.

3. Western critics on Dickens such as S.Glayd, E. Latime, K.Robson, T.Claire, M.Darby, and M.Slater¹¹ examined these attitudes towards a woman and features of an English woman character in the Victorian period.

4. The study of children and young girl characters in the works of Charles Dickens is presented in the works of literary critics A.Piter, M.Piter, M.Patricia, A.Malcolm, M.Miriam, D.John, X.Daniel, A.Piter, and J.B.Joel who described their different attitudes towards the images of young women.

Above mentioned literary studies gave us an opportunity to study the woman characters in the novels of Charles Dickens. Though many research papers have been written about a woman in the works of the writer, the typological analysis of women characters, the comparison of different types of women characters and their classification have not been carried out yet.

There are many similarities between the women characters in the writer's novels and they are noticed in the character dynamics. General tendencies have been developed as a result of open and hidden relations between personages created in the novels that belong to different writing periods of the writer. The similarity between the important problems and their solution is explored as a result of similarity between social duties of a woman. Typological method as a means of a general model gives an opportunity to study the issue from two perspectives. The first one explores the features of a woman character in the writer's novels, the second one creates conditions to examine the character peculiarity of each woman image in the writer's works.

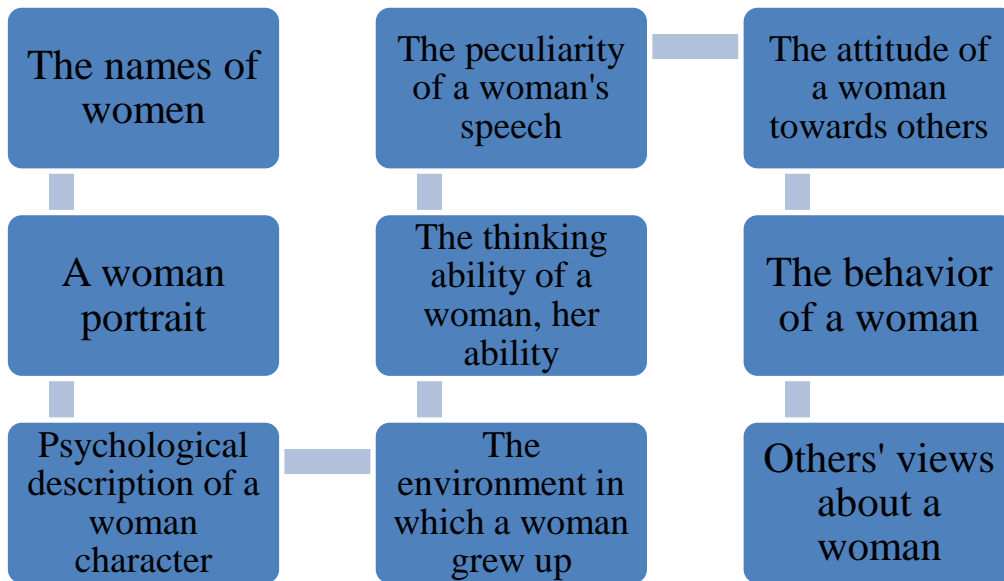
Typological classification based on the traditional approach towards a woman gives an opportunity to examine women characters based on the concept of home which was the core element of the Victorian period. According to the Victorian view the place of a woman in the society was identified in her place in the family and could showcase generous she was. A family atmosphere was an element of her character too. This stereotype of a woman character was the main element of the cult of a family which was observed in the works of many writers of that period. The words used in describing women characters, who were the inseparable part of a family in the novels of the writer, presented a woman

⁹ Neal J. Men and Women.- Blackwood's Edinburgh Magazine, Edinburgh, vol. 16, 1824; Sarah S. The women of England. Their Social Duty and Domestic habits.-London.:1839.

¹⁰Roscoe W. C. Women.- National Review. vol.7, 1858; Tomson P. The Victorian Heroine. A Changing ideal 1837-1873.- London.: 1956; Langland E. Nobody's Angels: Middle-Class Women and Domestic Ideology in Victorian Culture.- Ithaka.: Cornell University Press. 1995; Mill J. S. The Subjection of Women.- Everyman's Library Ed.1869.

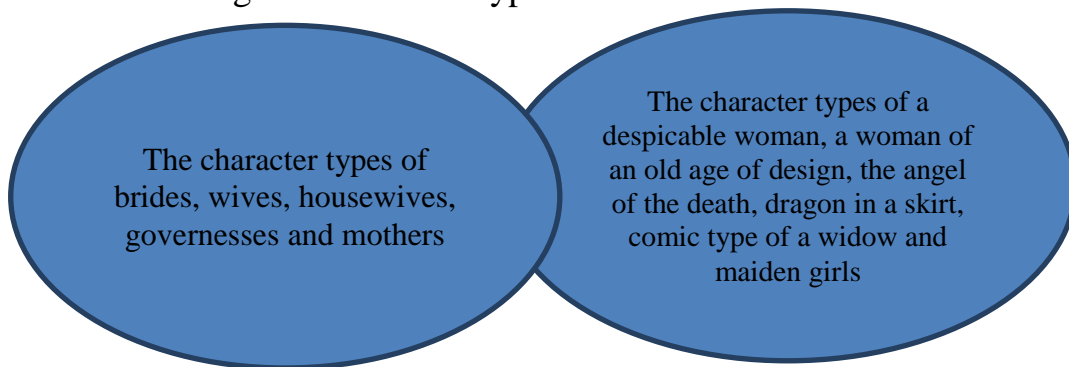
¹¹Glayd S. Dickens and Daughter.-London.: 1939; Latimer E.A Girls Recollection of Dickens's.-London.: 1893; Robson K. Charles Dickens. His character. Comedy and Career. -L., 1949; Claire T. The invisible woman- the story of Ellen Ternan and Charles Dickens.-L., 1990; Slater M. Charles Dickens.-The USA.: 2009; Darby M. Dickens and Charity.- L., 1978.

character and they played an important role in classifying women characters into types. The classification of women according to their characters was carried out based on the following criteria:

Above mentioned criteria played an important role in classifying women characters into types in Charles Dickens's novels. Based on the criteria a woman character was divided into positive and negative types:

- I. Women of a lady type according to their positive character.
- II. Women of negative character type.

The remarks and details were used effectively and skillfully by the writer depending on each character. The main types of women characters mentioned above in the criteria were developed in his novels. First we will analyze a woman character depending on her name.

1. In choosing a name Charles Dickens takes into consideration the character of the woman. Depending on the nature of a person the writer sometimes creates funny names for his comic heroes as Cheerybles. Each hero's name carries the meaning of the character and the names are not similar to each other. Names like Mrs. Murdstone, Ms. Man, Clara, Estella, Lucy, Charley, Esther, Helen Landless express features of the characters. It is worth mentioning that the writer, while choosing the names, pays attention to whether his heroes/heroines are serious, humorous, or cruel.

2. Following the criteria above, we will examine the woman character depending on her portrait description. Portrait of a character presents her appearance, cloth and face expression. The term “portrait” expresses two meanings. The first one is related to the appearance, the second meaning is used in describing the hero’s individual-psychological features¹². Charles Dickens makes an effective use of a portrait description while presenting his heroines and heroes. The writer draws the portrait of the character with the help of words. He skillfully chooses descriptive remarks such as *eyes*, *face* and *smile* which are appropriate for the character. A good example can be Lucie Manett from the novel “A Tale of Two Cities” in which the writer describes her particular features while presenting her character: «*New heroine is named Lucie nor that she physically resembles Nelly even down to a characteristic expression of countenance: she has a short, slight, pretty figure, a quantity of golden hair, a pair of blue eyes,.... And a forehead with a singular capacity (remembering how young smooth it was), of lifting and knitting itself expression that was not quite one of perplexity, or wonder, or alarm, or merely of bright fixed attention, though it included all the four expression*»¹³.

According to the above mentioned description of the heroine, Lucie Manette’s appearance resembles European girls as she has blue eyes and golden hair. Besides that the writer mentions her features like being good at sewing, not being afraid of difficulties and having the ability of making a good impression on people. Based on the description we can state that Lucie is not a simple housewife or servant, but she is a businesswoman type lady.

Unlike Lucie, in the portrait of Rose Maylie in the novel «Oliver Twist» the writer uses angel type features of description: «*The younger lady was in the lovely bloom and springtime of womanhood; She was not past seventeen. Cast in so slight and exquisite a mould; so mild and gentle; so pure and beautiful; that earth seemed nother element, nor its rough creatures her fit companions. The very intelligence that shone in her deep blue eye, and was stamped upon her noble head, seemed scarcely of her age, or of the world; and yet the changing expression of sweetness and good humour, the thousand lights that played about the face, and left no shadow there; above all, the smile, the cheerful, happy smile, were made for Home, and fireside peace and happiness*»¹⁴. The writer presents the main feature of this portrait in the appearance of an angel. For Charles Dickens the beauty of this girl is expressed in her young age which is 17. This kind of description can be found in the novel of Uzbek writer Abdulla Kadiriyy “The Days Gone by” in which we see the portrait of Kumush, the main heroine. The beauty stressed in the portrait is described in her angel like appearance and age. In order to have a clear picture of Kumush Abdulla Kadiriyy emphasizes the pretty figure and a kind face in his description of the heroine. In the portrait of Rose Maylie and Kumush we can see a real English lady type and Uzbek angel-like type of woman descriptions in

¹² Куронов Д. Адабиётшунослик луғати. –Т., Академнашр. 2013. – 226 б.

¹³ Dickens Ch. A Tale of Two Cities. – The USA: The Penn State Electronic Classics Series. 2013. – 218 p.

¹⁴ Dickens Ch. Oliver Twist.–The USA. The Penn State Electronic Classics Series. 2013, -134 p.

which the ability of both writers was brought into accord with an angel like concept. In the descriptions of women the angel like innocence peculiar to women is expressed in Rose Maylie's blue eyes, golden hair, a pleasant smile, while in the portrait of Kumush that feature is reflected in her black eyes, dark black eyebrow and pure, serene face.

In the portrait of Georgiana, a personage from the novel «The Great Expectations» the writer makes use of usual English dress for women. She is described from Pip's perspective, who is the main character of the novel in the following way: «*She was tall and bony, with black hair and eyes, and red face, and always wore a coarse apron stuck full of pins and needles*»¹⁵. According to Pip's description it is clear that she is an ordinary housewife. Unlike Rose and Lucie, Georgiana is distinguished with her dress. While describing the heroine as a simple housewife the writer emphasizes her coarse apron as an inseparable part of her cloth which becomes an important indication of the nature of her character.

In describing the appearance in the portrait of Estella, Charles Dickens uses the word “cold”. The writer states that cold was in her face, in her manners and intonation. Estella's character is described in her manners and behavior. This descriptive form reminds the portrait of Zebi in the novel of the Uzbek writer Chulpon “Night and Day”. Chulpon does not draw the portrait of Zebi, he presents her portrait through her manners and actions.

3. Psychological analysis serves as the foundation for exploring the heroine's inner world, her manners, behavior and what she says from psychological point of view. A writer can describe directly and indirectly his/her personage's inner world. The description of a character's thoughts, feelings through “inner monologue”, “stream of consciousness” or the narrator's attitude is considered to be a form of psychological description¹⁶. In the novel the characters' psychology is shown in their actions and behavior. Indirect psychological description focuses on presenting the hero's mimicry, what he/she says and physiological changes that help to explore the inner world of the hero. The two types of descriptions of the inner world contribute to each other and thus a writer makes an effective use of them in describing the inner world of a personage. This description is illustrated in the novel “The Great Expectations” in the following way: «*Miss Havisham up town – as an immensely rich and grim lady who lived in a large and dismal house barricaded against robbers and who led a life of seclusion*»¹⁷. This description is not similar to the appearance of a simple hero. On the contrary, it includes the three features of a psychological description. The first one is that she is a rich and strict lady. The second one is that she lives in a big and a fearful house and the third one is related to her seclude life. The lifestyle of Ms. Havisham that includes the three features is quite different from the usual life of people. For this reason Charles Dickens uses psychological description in presenting her character. Though Ms. Havisham is an aged lady, she is described

¹⁵ Dickens Ch. Great Expectations. –The USA: The Penn State Electronic Classics Series: 2013. -P.-11.

¹⁶ Курунов Д. Адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: Академнашр. 2006. – 56 б.

¹⁷ Dickens Ch. Great Expectations. The USA: The Penn State Electronic Classics Series: 2013. -34 p.

as being attired in her bride dress. Her manner of wearing a luxurious dress and her mimicry express her psychological character.

4. In the women's speech the writer presents their behavior, pride, and arrogance as a sign of being rich women who belong to aristocracy. In the speeches of Ms. Murdstone, Mrs. Clennam, Ms. Warden who speak in clear voice and intonation we see irony and sarcasm which the writer used in achieving the realistic description of their inner world of the aristocratic women of the Victorian period.

5. The world view of a woman is expressed in her lifestyle. In the novel "The Little Dorrit" the writer describes the lifestyle of the heroine in the following way: «*She had relieved the faithful fulness of her heart, and modestly said, raising her eyes appealingly to her new friend's, 'I did not mean to say so much, nor have I ever but once spoken about this before. But it seems to set it more right than it was last night. I said I wished you had not followed me, sir. I don't wish it so much now, unless you should think - indeed I don't wish it at all, unless I should have spoken so confusedly, that that you can scarcely understand me, which I am afraid may be the case'*»¹⁸. After little Dorrit receives inheritance her thinking is not changed and we can gather this from her thoughts.

6. While describing a woman character Charles Dickens also takes into consideration the environment in which a woman is brought up – it influences the formation of her character. As fairy tale characters the writer's heroines are brought up in two different life conditions. Some of them live in a rich aristocratic family, the others live a simple life. The novel "The Little Dorrit" starts with the description of a prison and this place is always together with Little Dorrit till the end of the story. Little Dorrit is born in the prison and for the writer it is as an inseparable part of Dorrit's life. In "Domby and Son" aristocratic life conditions are described through Florence who is brought up in the family of a big capitalist Mr. Domby.

7. The attitude of a woman towards other people is another feature of a woman's character. The positive attitude of Little Dorrit towards people is described by the writer in the following way: "*Often at posting-houses and other halting places, these miserable creatures would appear to her the only realities of the day: and many a time, when the money she had brought to give them all given away, she should sit with her folded hands, thoughtfully looking after some diminutive girl leading her grey father, as if the sight reminded her of something in the days that were gone*"¹⁹.

8. The weak physical state of Little Dorrit tells about the damp poor conditions of a prison in which she is brought up. Although the prison had an influence on Little Dorrit's character, there was something good in how she was taking care of her father. After her mother's death Amy Dorrit does her best in order to take care of her family members. Eight aged Amy, "*the little girl passed out of childhood into the care-laden world*". Though Little Dorrit's physical appearance reminds a helpless, weak child, she is a strong-willed girl by

¹⁸ Dickens Ch. Little Dorrit. – The USA: The Penn State Electronic Classics Series: 2013. -99 p.

¹⁹ Dickens Ch. Little Dorrit. – The USA: The Penn State Electronic Classics Series, 2013. – 99, -557 p.

overcoming life difficulties. Amy Dorrit's behavior and actions reflect her care of family members.

9. In the novels of the writer there are opinions of other people about a woman. In "The Little Dorrit" the writer presents the views of different personages about Amy Dorrit. One of them is Arthur Clennam's opinion which is described in this way: "*Clennam having the little, slender, careful creature on his arm. How young she seemed to him, or how old he to her or what a secret either to the other, in that beginning of the destined interweaving of their stories matters not here. He thought of her having been born and bred among, these scenes, and shrinking through them now, familiar yet misplaced he thought of her long acquaintance with the qualid needs of life and of her innocence of her solicitude for others, her few years, and her childish aspect*"²⁰. According to the extract Arthur Clennam has a positive view about Amy. The writer describes the environment of his period in his novels and firstly presents women as secondary personages, in his third and fourth period of his creative works the writer describe women as the main characters of his novels. In all his novels Charles Dickens describes the inner world of women in accordance with social and domestic life conditions. Women characters in the writer's novels reflect the model of a Victorian woman as a mother, wife, sister, daughter, nanny, grandmother and aunt.

Above mentioned character criteria have the function of typologically classifying various women characters into types.

The second chapter is entitled "**Types of Women Characters in the Novels of Charles Dickens**". This chapter focuses on identifying positive types of women characters based on the criteria.

Individual character features and the influence of social environment is taken into consideration in exploring the women characters in the creative works of the writer. While describing women characters Charles Dickens makes an effective use of figurative language.

Scholars researching the writer's works stated that the aesthetic norm behavior of an ideal person could be found in the writer's "favourite" character types. A skillfully created significant character in the writer's novels was the image of a housewife. The writer emphasized the aesthetic behavior of an ideal person in this character of a woman. The best features of the housewives created according to the aesthetic ideal world of Charles Dickens are a strong will, kindness, devotion, loyalty and child-like innocence.

English critic K.Ericson, and scholars J.Forster, F.Kaplan, K.Fielding, P.Ackroyd stated that the writer's sister-in-law Mary Hogarth, who died in her early age, had become the prototype in creating the characters of housewives. As English critic F. Donovan commented, the writer embodied Mary's character features in the images of young girls²¹. Another critic A. Wilson considered that "housewife" character types not only were related to the writer's biography but

²¹Donovan F. Dickens and Youth. - New York: Mead and Company. 1968. -17 p.

specifically to his childhood²².

The idealization of a “housewife” character type and its “repetition” (in all novels of the writer there are housewives) provoked a negative attitude from critics towards Dickens’s works. W. Thackeray, Ch.Snow, I.Katarskiy, and G.Chesterton considered this type of a character as an unsuccessful character. According to the view of Russian critic V.B. Shklovskiy the writer created a heartless “kind heroine”, and she did not have her life, nothing was known about her life, it was even surprising that she was described in all his novels²³.

Based on the above mentioned opinions it could be stated that the existence of a “housewife” character type was closely related to his life experience. All positive features, with which a housewife was embellished, raised little suspicion about her existence in reality. However, Charles Dickens described young girls of middle class putting them into housewife types.

With their particular features various types of women characters in the novels of Charles Dickens formed another type of a woman character. This type of woman character was demonstrated in the development of events described by the writer. The bride type character presented the lifestyle of a woman that started after the marriage, while the wife type was described at the beginning of the novel in which a woman was already a spouse. In the character types of mothers and governesses the writer presented educated young women, mothers and the nannies who could replace mothers.

The character types of a wife and a bride were not only founded on the writer’s beliefs, but also on the Victorian ideal women. Charles Dickens described the characters of brides and wives differently. The bride character types were reflected in the characters of married young women or the ones who were getting married. The wife types reflected the character of a spouse and they were demonstrated during the development of events. In the characters of Biddy and Clara Barley could exemplify that type of a character.

Biddy was an orphan girl who did not feel a mother’s kindness. After Georgiana Gargery got sick Biddy who took care of Joe and Pip brought happiness and joy to the grieving family. Biddy taught Pip to read, later she also taught Joe to read. For Joe Biddy became the source of a real joy and consolation. Pip told this about Biddy: “*she was a blessing to Joe, for the dear old fellow was sadly cut up by the constant contemplation of the wreck of his wife*”²⁴. Without Biddy Joe would become an unhappy man. The writer used Pip in describing the humanistic features in the character of Joe. For Pip Joe became a real father. Joe was a person who took care of Pip and looked after his family from his childhood. Joe protected Pip, unlike his sister Georgiana, Joe was a person of a kind heart. Joe was very supportive of Pip and he helped him greatly in becoming a real gentleman. For Charles Dickens the happiness of Joe was in his happy family, moreover, due to the kindness of his wife Biddy.

²² Wilson A. The world of Charles Dickens. - Harmondsworth: Penguin Books. 1972. -P. 151.

²³ Шкловский В.Б. Английский классический роман. –М: Избранное, в 2т. художественная литература.1983. – 224 с.

²⁴ Dickens Ch. Great Expectations. -The USA: The Penn State Electronic Classics Series: 2013. -217 p.

The character of Biddy was demonstrated in its full form in the development of events in the novel. Firstly her character became known in her portrait. Biddy who was described as an ordinary village teacher was quite different from Biddy who took care of Joe's family. Joe described the changes in Biddy in the following extract: *«Her shoes came up at the heel, her hair grew bright and neat, her hands were always clean. She was not beautiful -she was common, and could not be like Estella - but she was pleasant and wholesome and sweet-tempered. She had not been with us more than a year (I remember her being newly out of mourning at the time it struck me), when I observed to myself one evening that she had curiously thoughtful and attentive eyes; eyes that were very pretty and very good»*²⁵. At the beginning of the novel when Pip introduced Biddy he mentioned that she was not a pretty girl, but he said that her real beauty was in her care of his sister and Joe. The inner beauty and kindness of Biddy could be compared with that of Estella. By comparing Biddy to Estella Pip said that Biddy was getting better than Estella as time passed. The writer paid attention to the inner world of the two girls when he compared them. The similarity between Biddy and Pip was in having the ordinary, simple lifestyle. The character of Biddy is identified based on the four criteria that are the portrait description, her attitude towards others, her actions and behavior and the views of other people about a woman.

The features of an ideal woman were described in the character of Clara Barley. In presenting her Charles Dickens embellished her with positive features of his time. In her early age Clara lost her mother. She was brought up by her lonely father. But he was not in the state of making decisions concerning his daughter's life. While carrying out her duty as a daughter, Clara preferred taking care of her father to her happiness.

The simplicity and sincerity in Clara's character were described in her politeness and behavior. Herbert Pocket accepted her as a kind councilor. Clara who was active in Herbert's life strengthened the friendly relations between Pip and Herbert. Russian critic Y.V.Zbrojeck stated that Clara's significant feature was her politeness of a Victorian lady which could create a good atmosphere and win the respect of others²⁶. Her main character feature was in her behavior of being polite. This feature of a bride type character became noticeable after she got married Herbert Pocket.

The strong feeling in Clara's character becomes visible in her defenseless. Sincere feelings of Clara are seen when she reminds Herbert about her dream of having a child. When talking about Clara Herbert calls her "my daughter". After some mention about her past it becomes apparent that she is older than Herbert, and she is more experienced than him. It was difficult for Clara to court Herbert as she was taking care of her sick father. Her politeness and behavior made a positive impression on Herbert. Sometimes Clara used to tire of life's hardships. No matter her life difficulties, Clara was forced to find solutions to serious and important

²⁵ Dickens Ch. Great Expectations. -The USA: The Penn State Electronic Classics Series, 2013. -215 p.

²⁶ Зброжек Е.В. Проблема идеала в творчестве Диккенса (учебное пособие для студентов) -М: Прогресс, 2005. – С.28-44.

problems. Her life experience was a good help for her in solving the problems as she was already turned into a little housewife from her early childhood. Clara looks after Herbert as a kind mother, her feelings are mixed with kindness.

It is worth mentioning that the core of Victorian ideal woman exists in Clara's character. For Herbert she is a child. He values her female features and at the same time he acknowledges her cleverness. But Clara's fate expresses the complex role of a woman who is brought up in the hard conditions of a Victorian family. Clara Barley's character matches the fifth, sixth and the ninth criteria that are environment in which a woman is brought up (Clara's family), a woman's attitude towards others (her attitude towards Herbert and her father) and the views of other people about a woman (Herbert's and father's opinions about Clara).

"Victim" type characters according to the novels of Charles Dickens were girls living in the cages, in poor conditions in many parts of the country and their life was not associated with poverty. There had been a general tendency at the beginning of the XIX century England in which they saw "little adults" in children. Studies by Ф.Ариес, А.Бригс, О.Н.Колос stated that "it was believed that a 13 aged little girl had become as a mature woman", and this level of maturity was achieved together with education and appropriate values.

"Victim" character types expressed pride and loneliness of young girls who were being brought up in orphanages.

The third chapter is entitled "**The Social Humanistic Evils as a Character Type in the Creative Works of Charles Dickens**". This chapter deals with description of humanistic evils in women characters. It is important to state that negative character types are discussed as an important issue in the writer's novels.

Every heroine in the novels demonstrates her particular character and behavior. Variety of characters can be noticed in their appearance and face expressions.

In the second chapter of our dissertation we divided women characters into two groups in the prose of Charles Dickens. The character types that possess positive features, at the same time embody the negative character types. The negative type of women characters in the writer's imagination is presented together with the real humanistic evils. In his novels we can see various negative types of women characters. The real face of Victorian England was described through the negative type of characters.

Charles Dickens's contemporary William Thackeray in his novels created cunning and sly types that were the opposite to positive character types formed on the base of interrelation principles. A gentle natured character with blue eyes was described against the double faced character type. The two types of a woman character appeared as pairs in the novels. The heroines of the novel "Vanity Fair" – gentle natured, blue eyed Emily is described as a contrasting character type to cunning and double-faced Becky. William Thackeray clearly presented the hypocrisy of the character in the heroine's portrait with the help of her face expressions. The writer showed her double-faced character in her blue eyes and brown hair that recalled the fox. According to the description it was visible that

brown haired lady possessed the features of a fox and a cat, and as a result she formed the cunning character woman type. The contrast descriptions of characters were not only observed in the novels of Victorian writers, but also in the works of their predecessors. This contrast could be found in the characters of Rowenna and Rebecca, Rose and Flora from the novels of Walter Scott, Pamela and Clarissa of S. Richardson, Sophiya and Amelia of H. Fielding.

The description of a woman character as a negative type was a writing style that could be noticed in Charles Dickens too. Especially his novel "The Little Dorrit" is full of negative character types of women. In the first chapters of the novel Mrs. Meagles was presented as a cold natured and wicked woman that could be observed in her careless attitude towards children. For example, when Mrs. Meagles was in the church she was surrounded by many orphaned children, but after the service was over she left the church without paying attention to begging children. This very behavior of Mrs. Meagles was surprising, because in reality she was known among her friends as a rich woman who used to speak about charity works. Mrs. Meagles's treatment of low class people was very similar to Mr. Meagles, her husband's attitude. She was very strict and impolite to Tattycoram, who was working as a servant girl in her house. For Mrs. Meagles Tattycoram was just a servant girl, and an amusement girl for her spoiled daughter, who played with her. When she expressed her opinion Tattycoram was asked to count from one to twenty five as a parrot, which was very offensive for her. This type of women could be also observed in Uzbek literature. In Aybek's novel "The Sacred Blood", Mirzakarimboy's and his wife Lutfiniso's attitude towards Gulnor reminded Mrs. Meagles's attitude. Gulnor as Tattycoram had the function of an amusement girl for Nuri, who was the spoiled daughter of Mirzakarimboy.

In "Oliver Twist" an angel of death is presented in Mrs. Mann's character. Charles Dickens described Mrs. Mann very skillfully: *«The elderly female was a woman of wisdom and experience: she knew what was good for children: and she had a very accurate perception of what was good for herself. So, she appropriated the greater part of the weekly stipend to her own use, and consigned the rising parochial generation to even a shorter allowance than was originally provided to them. There by finding in the lowest depth a deeper still: and providing herself a very great experimental philosopher. Everybody knows the story of another experimental philosopher who had a great theory about a horse being able to live without eating and who demonstrated it so well, that he had got his own horse down to a straw a day, and would unquestionably have rendered him a very spirited and rapacious animal on nothing at all if he had not died, four- and – twenty hours before he was to have had his first comfortable bait of air»²⁷*. The writer satirically described Mrs. Mann's actions and behavior with a great artistry.

Mr. Squeers stated that Mrs. Squeers was a "kind mother" of school children. Her rich life experience was an expression of her life philosophy. Mrs. Fanny Squeers treated her school children as if they were "a dairy cow" or "a dairy goat", while for Mr. Squeers schoolchildren were not human beings, but were the

²⁷ Dickens Ch. Oliver Twist.-The USA: The Penn State Electronic Classics Series. 2013, 158- 134 p.

source of life existence. Her mean attitude towards schoolchildren found its full reflection in her face.

In the character of Mrs. Squeers, the writer could create the symbol of "cruelty". This woman, who was Mr. Squeers wife, could show her "kindness" to schoolchildren. Mrs. Squeers's mind was not busy with how children were educated, but was more interested in yearly income she received.

Miss Sally, mentioned in this chapter, was a person with a habit of beating her servants, continuously forced them to work tirelessly, insulted them and did not show any mercy towards them. Her savage attitude could be an example of human evils which the writer described skillfully.

"Oliver Twist" is full of tragic events presented comically and the humor does not influence the tragic scene in the novel. The dialogue between Mrs. Corney and Mr. Bumble of a work house, demonstrated the changing tone of humor. In the cold, freezing evening in the warm room the two inspectors of work house who were "respectable", and at the same time "malicious and pitiless" lady Mrs. Corney was talking about the discipline of the work house. Charles Dickens revealed the bitter truth of the work house through the two inspectors:

«Hard weather, Mr. Bumble, said the matron. «Hard indeed ma'am,» replied the beadle. «Antiporochial weather this, ma'am. We have given away, Mrs. Corney, we have given away a matter of twenty quarters loaves and a cheese and a half, this very blessed afternoon: and yet them paupers are not contented». «Of course not. When would they be, Mr. Bumble?» said the matron, sipping her tea.

«Mrs. Corney», said the beadle, smiling as men smile who are conscious of superior information, «out-of-door relief, properly managed, ma'am: is the parochial safeguard. The great principle of out-of-door relief is, to give the paupers exactly what they don't want: and then they get tired of coming».

With the help of this dialogue the writer disclosed the real faces of the inspectors in the work house. The character of Mrs. Corney, the widow, and her actions, behavior, the environment in which she has grown up, her attitude towards other match the criteria of the comic type. The humor in her talkativeness contributes to exposing the bitter truth, while the satire strengthens the efficiency in the character. The humor in the character of Miss. Migs is demonstrated in her talkativeness, who is a twaddler and awkward in her appearance.

In the characters of Miss. Mann, Miss. Fanny Squeers, Miss. Sally Brass Charles Dickens described women characters formed as a result of different human relations.

CONCLUSION

Women characters in the novels written by Charles Dickens, representative of the critical realism that includes a long period in the English literature of the XIX century are formed due to the Victorian principles. The woman character described in the works of the writer gives an opportunity to its typological study. According to the research results the following scientific and theoretical conclusions have been reached:

1. a woman character in the novels of the writer is characterized with her formation in accordance with Victorian traditions. Various approaches to the analysis of a woman image by scholars have been identified. The woman question in the creative works of the writer is significant as this issue is described in compliance with Victorian values and beliefs. The woman is the core of the concept of a house in Victorian literature and it is observed that the woman character matches the laws and the norms of the English society of that period.

2. the study based on the biographical method of the research has identified the two types of a woman character that are angel-like and a woman of easy virtue. In Charles Dickens's novels, it has been observed that the evolution and development of a woman character causes various character types and the dissonance of each type reaches its imperfection moving from a novel to another one.

3. the development of women characters criteria based on the works of the writer have been used in dividing them into types and in comparing them with the women characters created in the novels of the Uzbek writers. The significant role of the criteria has been identified in exploring the particular features of women characters and their relevance to certain types.

4. the analysis of character features in the novels based on the criteria demonstrated their certain character types. The character types of a bride and a wife have exposed their important features as a result of environment in which they grew up. The important features of a housewife character type and her different fates, as her duties dictate, have been explored.

5. though housewife characters as social types are described as secondary personages in the novels of the writer, their significant features have been identified according to their duties. An ideal character of a housewife type described by Charles Dickens is observed in his third period of work. The writer's exaggerated description of how they become adults without experiencing any childhood has been identified.

6. in describing the essence of a housewife character type the writer states how the heroines are typologically close to each other and uses figurative language devices in presenting them. But they all are unique and the opportunity of understanding the writer's aim has been clarified.

7. the creation of a governess character based on the criteria and the existing features of her loyal, devoted, character have been presented.

8. different features formed by various motives as a result of various approaches to fulfilling the motherhood duties in the characters of mothers have been observed.

9. Victorian period influenced the formation of negative features in a woman character and they are exposed chronologically according to the character features and social duties of negative character women. The creative period of the writer demonstrates that negative features are not developed in one day. The negative women character types created in the first and the second period of the writer's creative work present real features as negative ones, while in the third and fourth

periods of his work the negative features are strengthened and their classification has been explored.

10. the unity of humanistic relations, humoristic features, bitter ironic laugh that make a comic woman character type in the prose of the writer has been disclosed. The ability of using words and word phrases by Charles Dickens and its importance in the writer's style have been identified as particular features.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.27.06.2017.Fil.21.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
ИНСТИТУТЕ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ, УЗБЕКСКОМ
ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ,
НАЦИОНАЛЬНОМ УНИВЕРСИТЕТЕ УЗБЕКИСТАНА**

**УЗБЕКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ МИРОВЫХ
ЯЗЫКОВ**

МУХАММЕДОВА ХУЛКАР ЭЛИБОЕВНА

**ТИПОЛОГИЯ ЖЕНСКОГО ХАРАКТЕРА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ
ЧАРЛЬЗА ДИККЕНСА**

10.00.04 – Языки и литература народов Европы, Америки и Австралии

**АВТОРЕФЕРАТ
ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD)
ПО ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Ташкент – 2019

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за В 2017.2.PhD/Fil143.

Диссертация выполнена в Узбекском государственном университете мировых языков.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекский, английский, русский (резюме)) размещен на веб-странице Научного совета по адресу www.tashgiv.uz и Информационно-образовательном портале «Ziyonet» (www.ziyonet.uz)

Научный руководитель: **Холбеков Мухаммаджон Нуркасимович**
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Сирожиддинов Шухрат Самариддинович**
доктор филологических наук, профессор

Бакаева Мухаббат Каюмовна
доктор филологических наук, профессор

Ведущая организация: **Ферганский государственный университет**

Защита диссертации состоится «__» _____ 2019 года в ____ часов на заседании Научного совета DSc.27.06.2017.Fil.21.01. по присуждению ученых степеней при Ташкентском государственном институте востоковедения, Узбекском государственном университете мировых языков, Национальном университете Узбекистана по адресу: 100047, г. Ташкент, Мирабадский район, улица Шахризабская, 25. Тел: (998971) 233-45-21; факс (99871) 233-52-24; e-mail: tashgiv.uz.

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного института востоковедения (зарегистрированный под №__). Адрес: 100047, г. Ташкент, Мирабадский район, улица Шахризабская, 25. Тел: (99871)233-45-21.

Автореферат диссертации разослан «__» _____ 2019 года
(протокол рассылки за № _____ от «__» _____ 2019 года)

А.М.Маннонов
Председатель Научного совета
по присуждению ученых
степеней, доктор филол.наук,
профессор

К.П.Содилов
Ученый секретарь Научного
совета по присуждению
ученых степеней, доктор
филол.наук, профессор

Г.Х. Бакиева
председатель научного
семинара при Научном совете
по присуждению ученых
степеней, доктор филол.наук,
профессор.

ВВЕДЕНИЕ (резюме диссертации доктора философии (PhD))

Целью исследования является создание типологии женского характера в произведениях Чарльза Диккенса в контексте культурно-литературного, социального процесса.

Задачи исследования включают в себя следующие пункты:

проанализировать научно-критические работы литературоведов о творчестве Ч. Диккенса в раскрытии проблем женского характера и выразить свое критическое отношение; выявить особенности творчества писателя на фоне исторической обстановки, литературной атмосферы, литературных течений и социально-политических взглядов;

создать критерии оценки характера в раскрытии женского образов в прозе писателя, определить типы на основе социальных особенностей женского характера;

выявить детали, отражающие женский характер, и изображения реалистических событий в произведениях писателя;

изучить особенности поведения на основе сравнительно-типологического анализа женского характера в романах писателя и выявить особенности, связанные с личностью писателя.

Объектом исследования являются произведения одного из крупных представителей критического реализма XIX века – Чарльза Диккенса.

Предмет исследования – типологическое исследование женских образов, изображенных в произведениях Чарльза Диккенса.

Научная новизна исследования состоит в следующем:

проведен типологический анализ женского характера на основе теорий современного литературоведения и викторианской английской прозы;

обоснован национальный колорит женского характера в произведениях четырёх периодов творчества писателя;

выявлены своеобразные и отличительные черты, такие как хитрость, самоотверженность, а также зависимость поведения образов от социальных особенностей женского характера в романах писателя;

обосновано применение разработанных критериев для определения типов женского характера на основе произведений Ч. Диккенса;

проведен сравнительный анализ типологии женского характера в романах писателя с женскими образами, созданными узбекскими писателями, и выделены характерные особенности.

Научная и практическая значимость результатов исследования.

Научная значимость исследования дает возможность изучению новых тенденций и особенностей национально-культурных тем в мировой литературе и определению их влияния на развитие узбекской литературы. Сравнительное изучение английской литературы, определение стилистических доминант и возможностей для литературного анализа образов и характеров в романах, служат для выявления особенностей английской культуры.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что материалы исследования могут быть широко использованы в создании учебных пособий и учебников, в преподавании «Тили ўрганилаётган мамлакатлар адабиёти тарихи», «Жаҳон адабиёти», («Қиёсий адабиётшунослик», «Адабий танқидчилик тарихи», для чтения лекций и проведения семинарских занятий.

Внедрение результатов исследования. Полученные научные результаты и практические предложения исследования о типологии женского образа в произведениях Чарльза Диккенса внедрены в следующих формах:

результаты исследования национально-культурных особенностей творчества Чарльза Диккенса были использованы в экспозиции государственного литературного музея им. Алишера Навои «Общечеловеческие темы в Узбекской и мировой литературе» (Справка № 311255-817 Академии Наук РУот 2 апреля 2018 года). В результате, учащимся и зрителям была создана возможность получить ценную информацию об английской культуре, переводах произведений и типах характера английской женщины;

выводы, связанные с определением типов женского образа в произведениях Чарльза Диккенса, проблем разработки критериев оценки характеров, гуманистических ценностей произведений писателя, важных особенностей его творчества для современного читателя, и сравнительного изучения с творчеством узбекских писателей, были использованы для подготовки ряда выпусков передач «Дунё адабиёти (Мировая литература)» на телеканале «Маданият ва маърифат» (Справка №02-16/16 Узбекской Национальной телерадиокомпании от 11 января 2018 года). Трансляция в эфир результатов данного исследования послужила глубокому изучению произведений одного из крупных представителей мировой литературы Чарльза Диккенса;

полученные результаты типологического исследования женского характера на основе творческого наследия Чарльза Диккенса были использованы в фундаментальном научном исследовании «Узбекская литература в аспекте сравнительного литературоведения: типология и литературное влияние» (Справка № 311255-817 Академии Наук Республики Узбекистан от 2 апреля 2018 года). Исследование послужило важным источником в сравнении различных версий, сказанных с женским характером, а также в определении роли в системе понятий литературоведения и в выводах через изучение типов литературных героев с точки зрения сравнительной литературы;

выявленные типы женского характера в произведениях Чарльза Диккенса, были использованы для обогащения отдела «Айбек – таржимон» (Айбек – переводчик), дома-музея Айбека, и научно-поддерживающего фонда музея (Справка №01-11-08-4239 Министерства Культуры Республики Узбекистан от 18 июня 2018 года). Полученные материалы стали основой

для изучения творчества Чарльза Диккенса в узбекской литературе, сравнения его творчества с произведениями Айбека, типологическими чертами узбекских и английских женских образов, определения влияния мировой литературы на узбекскую литературу.

Структура и объём диссертации. Структура диссертации состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы. Объем диссертации составляет 162 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; part I)

1. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенсинг “Домби ва ўғли” асарида юмор ва бадий ғоя // Хорижий филология 2 (35) 2010. (Тил. Адабиёт. Таълим илмий-услубий журнал) СамДЧТИ, 2010, № 2 (35), Б. 76-78 (10.00.00 № 10).

2. Мухаммедова Х.Э. “Кўхна дўкон” асаридаги жажжи қахрамон тавсифи // ЎзМУ хабарлари. 1 (1) 2011. - Тошкент, 2011, № 1. Б. 192-195 (10.00.00 № 15).

3. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенс нигоҳидаги “мактаб” // Илм сарчашмалари. - Урганч давлат университети. 2011, № 3. Б. 89-91 (10.00.00 №3).

4. Мухаммедова Х.Э. Диккенс яратган идеал аёл образи // Бухоро давлат университети илмий ахбороти 4 (44) 2011. - Бухоро. 2011, № 4 (44). Б. 52-56 (10.00.00 №1).

5. Мухаммедова Х.Э. Порлоқ келажакнинг башоратчиси // Жаҳон адабиёти № 11. 2011. (Адабий бадий, ижтимоий-публицистик журнал) - Тошкент, 2011, № 11. - Б. 154-156 (10.00.00 № 4).

6. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенс ижодида конфликт ва характер масаласи // Хорижий филология 3 (44) 2012. (Тил. Адабиёт. Таълим илмий-услубий журнал) СамДЧТИ, 2012, № 3 (44), Б. 58 -60 (10.00.00 №10).

7. Мухаммедова Х.Э. Диккенс ижодида эртақларнинг тутган ўрни // Қарақалпоқ давлат университети ахборотномаси. - Нукус: 2012. № 1,2. Б. 143-144 (10.00.00 № 12).

8. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенс асарларида аёл характери таснифлаштириш // Filologiya məsələləri. - Озарбайжон, 2013. № 4. Б. 593-597 (Бюллетень № 4, 2011 йил. 10.00.05 № 7).

9. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенсинг хикоя услуби // ЎзМУ хабарлари. 1(1) 2014. - Тошкент, 2014. № 1. Б. 299-300 (10.00.00 № 15).

10. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенс асарларида бадий тасвир воситаларининг ифодаланиши // Қарақалпоқ давлат университети ахборотномаси. - Нукус: 2014. № 4. Б. 117-119 (10.00.00 № 12).

11. Мухаммедова Х.Э. Танқидий реализм прозасида аёл характери яратиш тамойиллари // Қарақалпоқ давлат университети ахборотномаси. - Нукус: 2015. № 4. Б. 119-121 (10.00.00 № 12).

12. Mukhammedova Kh. The portrayal of women in Charles Dickens novels // Филология масалалари. - Тошкент: ЎзДЖТУ, 2016. № 3. Б. 44-47 (10.00.00 № 18).

13. Mukhammedova Kh.E. Specific types of women characters in Charles Dickens's novels // The fifth European conference on Languages, Literature and Linguistics Austria. 2015, P. 64-68.

14. Mukhammedova Kh. The portrait of Charles Dickens in Uzbek literature // Global and national values along great Silk Road: Language, Education and Culture (Proceedings of the international scientific conference). – Samarkand - Shanghai, 2016. - P. 269-270.

15. Мухаммедова Х.Э. Ғарб эртақларида маданиятнинг акс этиши // Хорижий тилларни ўқитишнинг бугуни ва эртаси. Халқаро илмий анжуман. – Тошкент: 2016. –Б. 234-236.

16. Мухаммедова Х.Э. Танқидий реализм тамойилларининг адабиётда акс этиши // Бадиий таржима: амалиёт, назария ва танқид. Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Жиззах: 2017. – Б. 94-97.

17. Мухаммедова Х.Э. Чарлз Диккенс ва буюк умидлар // Содружество языков-содружество культур. Материалы 3-республиканской научно-практической конференции. – Наманган: 2016. – С. 40-43.

II бўлим (II часть; part II)

18. Мухаммедова Х.Э. Ҳаёт ҳақиқати ва бадиий маҳорат // Хорижий тиллар ва маданиятлар аро мулоқот (Халқаро илмий амалий конференция мақолалар тўплами) -Тошкент: 2010. - Б. 204-206.

19. Мухаммедова Х.Э. Диккенс яратган комизм олам // Адабий алоқалар, адабий таъсир ва таржимашуносликнинг долзарб масалалари (Вазирлик миқёсида илмий-амалий конференция мақолалар тўплами). - Тошкент: ЎзДЖТУ, 2010. - Б. 47- 50.

20. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенснинг “Дэвид Копперфилд” асаридаги образлар таснифи // Жаҳон адабиёти фанини ўқитишнинг долзарб муаммолари (Республик илмий-амалий конференция материаллари). - Тошкент: ЎзДЖТУ, 2011. - Б. 47- 49.

21. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенс ижодида жажжи қаҳрамон характерининг бадиий талқини // Когнитив грамматика ва хорижий тилларни ўқитиш муаммолари (Республика илмий-амалий конференция мақолалар тўплами)- Тошкент: ЎзДЖТУ, 2012. - Б. 38 -40.

22. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенс: Жамият ва бадиият синтези // Ёш олим - 2012 (Республика илмий-амалий конференция материаллари). - Тошкент: ЎзДЖТУ, 2012. - Б.180 -182.

23. Мухаммедова Х.Э. Женские образы в произведениях Чарльза Диккенса // Филология, искусствоведение и культурология: актуальные вопросы и тенденции развития международной научно-практической конференции Сибак. - Новосибирск, 2013. - Стр.158 -163.

24. Мухаммедова Х.Э. Чарльз Диккенс яратган “Жажжи Доррит” сиймоси // Ёш олим - 2013 (Республика илмий-амалий конференция материаллари). - Тошкент: ЎзДЖТУ, 2013. - Б. 159 -161.

25. Мухаммедова Х.Э. Инглиз ва ўзбек адабиётида аёл характерининг бадий талқини сифатида // Аёл ва Замон (Вазирлик миқёсида илмий-амалий конференция материаллари). - Тошкент: ТошДШИ, 2017. - Б. 68 -70.

26. Мухаммедова Х.Э. Викторян прозада аёл концептининг ифодаланиши // Аёл ва Замон (Вазирлик миқёсида илмий-амалий конференция материаллари). - Тошкент: ТошДШИ, 2018. - Б. 116 -118.

Автореферат «ЎзМУ хабарлари» журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилди
(1.03.2019 йил).

Бичими 60x84^{1/16}. Рақамли босма усули. Times гарнитураси.
Шартли босма табоғи:3,5. Адади 100. Буюртма №_____ .

“Тошкент кимё-технология институти” босмахонасида чоп этилган.
Босмахона манзили: 100011, Тошкент ш., Навоий кўчаси, 32-уй.